

PAVEL KOPEČEK

ODBOJOVÉ Hnutí NA STŘEDNÍ MORAVĚ V LETECH 1939–1945

V KONTEXTU PROTIFAŠISTICKÉ REZISTENCE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA
A V EVROPĚ OVLÁDANÉ NACISTICKÝM NĚMECKEM

**ODBOJOVÉ HNUTÍ
NA STŘEDNÍ MORAVĚ
V LETECH 1939–1945**

PAVEL KOPEČEK
ODBOJOVÉ HNUTÍ
NA STŘEDNÍ MORAVĚ
V LETECH 1939–1945

V KONTEXTU PROTIFAŠISTICKÉ REZISTENCE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA
A V EVROPĚ OVLÁDANÉ NACISTICKÝM NĚMECKEM

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Vznik publikace byl podpořen v rámci projektu Vývoj a proměny obsahů učebnic společenskovedních předmětů před rokem 1989 a po něm.
Poskytovatel Pdf UP č.: IGA_PdF_2022_018

Recenzovali

prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Mgr. Petr Jirák

© Pavel Kopeček, 2023

Photos © Státní okresní archiv Kroměříž, Státní okresní archiv Prostějov,

Státní okresní archiv Přešov, Wikimedia Commons, 2023

Cover art © Emil Křížka, 2023

Czech edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2023

ISBN 978-80-278-0138-1 (print)

ISBN 978-80-278-1346-9 (ePub)

ISBN 978-80-278-1347-6 (mobi)

ISBN 978-80-278-1348-3 (pdf)

Věnováno mé rodině

OBSAH

ÚVOD.....	11
Metodologie a struktura knihy.....	12
Střední Morava jako specifický fenomén.....	14
Návaznost na dosavadní výzkum a hlavní použité zdroje	21
 1 VZNIK A PŮSOBENÍ VELKÝCH ODBOJOVÝCH ORGANIZACÍ V POČÁTEČNÍ FÁZI OKUPACE ČESKÝCH ZEMÍ (1939–1940).....	27
1.1 Odbojová hnutí v evropských zemích v letech 1939–1940	28
1.2 Obrana národa a sokolský odboj v počátečním období nacistické okupace	39
1.2.1 Výstavba a struktura ON na střední Moravě	45
1.2.2 Ilegální činnost Sokola a civilní skupiny ON	61
1.2.3 Opatřování zbraní a dalšího vojenského materiálu	71
1.2.4 Ilegální tisk národního odboje na počátku okupace	75
1.2.5 Ilegální přechody hranic a jejich význam pro činnost domácího i zahraničního odboje	82
1.2.6 Zpravodajství, sabotáže a podpůrná činnost	88
1.2.7 Akce k 28. říjnu 1939, její předehera a dozvuky	95
1.2.8 Údery gestapa proti Obráně národa v období let 1939–1940	101
1.2.9 Hodnocení a význam	117
1.3 Politické ústředí, Petiční výbor Věrní zůstaneme a Ústřední vedení odboje domácího	119
1.3.1 Vznik základní struktury PVVZ na střední Moravě	122
1.3.2 Další skupiny PVVZ na střední Moravě	128
1.3.3 Nová etapa ve vývoji domácího odboje na jaře 1940	131

1.4 KSČ v ilegalitě a odboji	135
1.4.1 Činnost ilegální KSČ na střední Moravě	
v letech 1939–1940	139
Olomoucko, Litovelsko a Prostějovsko	142
Hranicko, Přerovsko a Kojetínsko	147
Holešovsko, Bystřicko a Kroměřížsko	154
1.4.2 Úder gestapa proti ilegální KSČ na střední Moravě	
na jaře a v létě 1940	159
 2 NADĚJE A PORÁŽKY ODBOJOVÉHO HNUTÍ	
V LETECH 1941–1942	171
2.1 Vzestup odbojových aktivit v okupovaných evropských zemích	
v letech 1941–1942	172
2.2 Východiska národního i komunistického odbojového hnutí	
v protektorátu Čechy a Morava v roce 1941	181
2.3 Vznik Moravské pětky a aktivity jejích skupin na střední Moravě	
v průběhu roku 1941	184
2.4 Konstituování odbojové organizace Lvice a vznik jejího	
centrálního vedení v Ostravě na podzim roku 1941	192
2.5 Vzestup propagačních a sabotážních aktivit českého odboje	
v létě a na podzim roku 1941	198
2.6 Výsadky ze SSSR v létě 1941 na střední Moravě	201
2.7 Vyhlášení stanného práva na konci září 1941 a jeho důsledky	
pro odbojové hnutí na střední Moravě	214
2.8 Drtivé zásahy gestapa proti ÚVODU a Moravské pětce	
na podzim 1941	220
2.9 Akce Sokol a její důsledky pro odbojové hnutí	
na střední Moravě	227
2.10 Dopadení členů výsadku S-1 a rozbití jejich	
podporovatelské sítě	229
2.11 Stanné soudy s členy středomoravského odboje a jejich	
hromadná poprava v Mauthausenu v květnu 1942	235
2.12 Epilog činnosti ÚVODU a Moravské pětky na střední Moravě	238

2.13	Příchod první vlny výsadků ze Západu a jejich působení na střední Moravě	248
2.14	Vznik sokolské odbojové organizace Jindra a její působení na střední Moravě	252
2.15	Aktivizace činnosti ilegální organizace Lvice v průběhu roku 1942	256
2.16	Vznik a činnost partyzánského oddílu Zelený kádr	258
2.17	Druhé stanné právo a činnost odbojového hnutí na střední Moravě v tomto období	260
2.18	Rozbití Zeleného kádru, Lvice a Jindry gestapem na přelomu let 1942 a 1943	269
2.19	Působení komunistického odboje na střední Moravě v průběhu let 1941–1942	281
2.19.1	Odbojová skupina Jana Rychtalíka	282
2.19.2	Aktivity Zemského vedení KSČ na Olomoucku a Prostějovsku v průběhu let 1941–1942	290
2.19.3	Ilegální skupina Moravské rovnosti na Kojetínsku a Přerovsku	295
3	ODBOJOVÉ HNUTÍ V LETECH 1943–1945	303
3.1	Důsledky přelomu ve vývoji druhé světové války pro odbojová hnutí v evropských zemích	303
3.1.1	Okupované státy na Balkáně	306
3.1.2	Okupovaná území Sovětského svazu a Polska	310
3.1.3	Skandinávie	315
3.1.4	Západní Evropa	317
3.1.5	Německo a jeho spojenci	321
3.2	Krise českého odboje v poheydrichovském období a snahy o její překonání	329
3.2.1	Přípravný revoluční národní výbor a ilegální organizace národních výborů na střední Moravě	332
3.2.2	Hnutí za svobodu	339
3.2.3	Rada tří a její působení na střední Moravě	340

3.3	Přechod k diverzní a bojové činnosti	347
3.3.1	Partyzánská skupina Bílá lvice a oddíl majora Petráše	350
3.3.2	Velkobystřická odbojová a partyzánská skupina	357
3.4	Oživení činnosti odbojového hnutí od druhé poloviny roku 1944	361
3.4.1	SNP a ilegální přechody moravsko-slovenské hranice	361
3.4.2	Výsadky ze Západu v období let 1944–1945	365
3.4.3	Paraskupina Clay a její odbojová organizace	367
3.5	Komunistický a další levicový odboj v Čechách a na Moravě v letech 1944–1945	382
3.5.1	Aktivizace komunistického odboje na střední Moravě v závěru nacistické okupace	386
3.6	Výsadky z Východu a rozvoj partyzánského hnutí v českých zemích v závěru nacistické okupace	395
3.7	První československá partyzánská brigáda Jana Žižky a její působení na Moravě	414
3.8	Spolupráce TVCO a dalších odbojových skupin na střední Moravě s partyzánskou brigádou Jana Žižky	427
3.8.1	Činnost partyzánských oddílů a na ně napojených odbojových skupin v oblasti Bystřice pod Hostýnem a Holešova	435
3.8.2	Spolupráce odbojových skupin s 1. československou brigádou Jana Žižky na Přerovsku a Hranicku	453
3.8.3	Epilog působení Velkobystřické partyzánské skupiny na Olomoucku	468
3.9	Partyzánský oddíl Juraj	470
3.9.1	Protipartyzánské operace v Zákřově a Přestavlkách	482
3.10	Partyzánský oddíl Olga	492
3.11	Působení partyzánského oddílu Jermak na střední Moravě	498
3.11.1	Činnost jednotlivých částí Jermaku a dalších partyzánských skupin na Prostějovsku a Litovelsku	506
3.11.2	Tragédie ve Vícově a v Javoříčku	515

3.12 Povstání na střední Moravě v květnu 1945 v kontextu obdobných vystoupení v průběhu druhé světové války.....	524
3.12.1 Vojenská situace v závěru války na území českých zemí a povstalecké koncepce domácího odboje v této fázi okupace.....	531
3.12.2 Povstání v Přerově 1. května 1945	534
3.12.3 Ohlasy přerovského povstání v dalších obcích na střední Moravě	546
3.12.3 Povstalecké akce v dalších oblastech protektorátu Čechy a Morava v květnu 1945.....	558
3.13 Osvobození střední Moravy v květnu 1945 a podíl místních odbojových skupin na něm	562
ZÁVĚR.....	579
SUMMARY	585
SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	593
PŘÍLOHY	629
Příloha 1	629
Příloha 2	630
Příloha 3	632
Příloha 4	634
Příloha 5	635
Příloha 6	636
JMENNÝ REJSTŘÍK	637

ÚVOD

Snahy o objektivní historické zpracování dějin odboje v Československu v období nacistické okupace narážely prakticky od samého počátku na řadu problémů a omezení. Mezi ty nejdůležitější patřila značná politizace tohoto tématu, protože pro Komunistickou stranu Československa představovala její důležitá role v protinacistické rezistenci jedno z nejvýraznějších propagandistických zdůvodnění, které ji po únoru 1948 mělo opravňovat k monopolnímu držení moci. Velké množství příslušníků domácího i zahraničního protinacistického odboje se také stalo obětí represí poúnorového režimu, postavilo se mu otevřeně na odpor, emigrovalo na Západ nebo se „pouze“ dostalo do jeho nemilosti a úmyslného zapomnění. Vzhledem k satelitnímu postavení Československa vůči Sovětskému svazu bylo také prakticky nemožné objektivně a nezaujatě posuzovat roli SSSR a jeho občanů (například partyzánů nebo parašutistů) v českém a slovenském hnutí odporu. Tyto skutečnosti vedly k zatemňování, zkreslování nebo přímo tabuizování řady kapitol v dějinách odboje – nekomunistického, ale paradoxně i komunistického. Takřka všechny odborné historické práce s tématem protinacistické rezistence, které byly v Československu oficiálně vydány mezi léty 1948 a 1989, tak byly těmito politickými vlivy více či méně poznamenány, i když pochopitelně i v tomto období vznikla celá řada podnětných a odborně fundovaných dílčích studií i rozsáhlejších publikací věnovaných této problematice, z nichž mnohé jsou využity i v této práci.

Po pádu komunistického režimu předchází politická omezení padla, a mohlo tak vzniknout velké množství historických prací i pramenných edic věnujících se dosud nezpracovaným nebo málo zpracovaným tématům vztahujícím se k českému odbojovému hnutí, například některým nekomunistickým ilegálním organizacím, výsadbkům ze Západu, problematice atentátu na Heydricha atd. Celkem logicky se pozornost

části historiků nebo historizujících publicistů obrátila i k některým jeho více či méně kontroverzním aspektům – dopadu sovětsko-německého paktu o neútočení na komunistickou rezistenci, negativním jevům provázejícím partyzánské hnutí, podílu části členů odbojových a partyzánských skupin na represích vůči německému obyvatelstvu na území Československa po skončení nacistické okupace atd. Téma protinacistického odboje bylo ovšem nyní do určité míry vzhledem ke své předchozí vypjaté ideologizaci vnímáno částí veřejnosti též jako zprofanované a snad i „vyčerpané“.

Avšak i přes výraznou pozornost, jež byla historickému bádání v oblasti českého a československého protinacistického odboje věnována, zde ovšem stále zůstává řada „bílých míst“, která si zaslouží odborné zpracování. Chybí například vědecké práce, které by celistvým způsobem zachytily působení národních ilegálních organizací Obrana národa nebo Rada tří, či monografie k některým partyzánským oddílům nebo odbojovým sítím napojeným na výsadkové skupiny. Námětem k širší odborné diskusi je také to, zda celkový historický pohled, ze kterého byl český protinacistický odboj i obecně vývoj v protektorátu Čechy a Morava doposud posuzován, není převážně zaměřen – s výjimkou úzce specializovaných studií a regionální historické literatury – na dění ve velkých a větších městech, tj. zda zde poněkud nechybí zachycení historické perspektivy nazírané z pohledu českého a moravského venkova a menších měst, v nichž tato velmi rozporuplná historická epocha probíhala v řadě ohledů za odlišných podmínek. Poměrně malá pozornost byla rovněž věnována začlenění českého protinacistického odboje do celkového kontextu rezistence v ostatních evropských zemích ovládaných nacistickým Německem.

Metodologie a struktura knihy

Dosavadní historické práce věnované českému protinacistickému odboji ho většinou pojímaly buď z „celostátního“, nebo naopak úzce regionálního pohledu, popř. byly tematicky zaměřeny na jednotlivé odbojové struktury nebo specifické problémy, například na působení výsadko-

vých skupin nebo partyzánských oddílů. Až na výjimky zde tedy chybí kategorie detailnějších studií, které by analyzovaly rozměr české protinacistické rezistence v rozsáhlejší regionálním rámci, větším než například jednotlivé město nebo politický okres. Právě takové zpracování regionu střední Moravy by měla být základním, a snad také inovativním koncepčním záměrem této publikace. Ta by měla popsat působení české protinacistické rezistence v rámci celé této oblasti, a to nejen v kontextu činnosti odbojového hnutí v celém protektorátu Čechy a Morava, ale i v rámci celkového vývoje protinacistické rezistence v ostatních zemích nacistickým Německem ovládané Evropy. Cílem by přitom měl být nejen popis geneze, aktivit a popř. i likvidace jednotlivých odbojových struktur a objektivní zhodnocení jejich významu, ale také analýza vnějších i vnitřních faktorů, které odbojové hnutí v průběhu jeho existence utvářely a ovlivňovaly. Pozornost by měla být věnována také sociálnímu, společenskému a politickému zakotvení účastníků odbojového hnutí i motivům, které je vedly k zapojení do ilegálních aktivit.

V této publikaci by rovněž měly být postiženy nejen rozdíly, ale i shody v charakteru, personálním složení a metodách činnosti jednotlivých odbojových skupin a organizací, které v mnoha případech působily nejen na střední Moravě, ale i v dalších regionech Čech a Moravy, popř. i na území celého protektorátu Čechy a Morava. Pozornost by měla být věnována také pátracím a represivním akcím, kterými na aktivity odbojových skupin reagovaly nacistické bezpečnostní orgány, zejména služebny gestapa a v závěrečné fázi okupace také zvláštní protipartyzánské policejní a armádní jednotky.

Vzhledem k plánovanému rozsahu této publikace a jejímu základnímu zaměření je v ní naopak jen ve velmi omezené míře věnován prostor dalším významným historickým tématům vztahujícím se k období let 1939–1945, například hospodářskému, správnímu a kulturnímu vývoji, fenoménu kolaborace, genocidě židovského a romského obyvatelstva, vývoji oblastí odtržených po mnichovské dohodě atd. V obecném kontextu vývoje odbojového hnutí, který je součástí jednotlivých kapitol publikace, jsou pak jen v nezbytně nutné míře popsány nejdů-

ležitější globální vojenské a politické události, které ovlivňovaly vývoj rezistence jak v protektorátu Čechy a Morava, tak i v dalších zemích ovládaných nacistickým Německem.

Z hlediska vnitřního členění je publikace rozdělena podle chronologického principu na tři základní kapitoly věnované působení odbojového hnutí v jednotlivých fázích nacistické okupace českých zemí, tj. v obdobích 1939–1940, 1941–1942 a 1943–1945. Toto základní chronologické členění je pak doplněno hlediskem tematickým, při jehož uplatnění je v rámci jednotlivých podkapitol a oddílů zachycen vývoj odbojových organizací působících v regionu střední Moravy, a to v kontextu vývoje odbojového hnutí v celém protektorátu Čechy a Morava a v komparaci s vývojem rezistence v dalších evropských zemích. Z hlediska zaměření je pozornost věnována zejména těm odbojovým skupinám, jejichž ilegální působení zasáhlo širší území, měly větší počet členů, vyvíjely výraznější aktivity, které přesahovaly místní rámec, popř. byly součástí rozsáhlejších ilegálních struktur a organizací, které působily buď v rámci celého protektorátu Čechy a Morava, nebo aspoň v rámci více jeho regionů. V těchto souvislostech jsou popsány a analyzovány například i události provázející první a druhé stanné právo nebo protipartyzánské represivní akce nacistických bezpečnostních jednotek v závěru války.

Střední Morava jako specifický fenomén

Region střední Moravy, jehož přirozeným centrem bylo a je město Olomouc, bezpochyby v minulosti představoval, a i dnes tvoří určitý specifický celek, a to nejen v geografickém, ale i v hospodářském, kulturním, společenském a politickém ohledu.¹ Je ovšem zřejmé, že jeho přesné zeměpisné vymezení, které by bylo všeobecně přijatelné, je poměrně problematické a nejednotné. Rozhodujícím kritériem při určení přesného územního rozsahu přitom nemůže být ani správný členění to-

¹ V dalším textu je pro tento region používán pojem střední Morava, rovněž používaný pojem Olomoucko je kvůli zabránění nejasnostem vyhrazen pro území zahrnující původní politické okresy Olomouc-město a Olomouc-venkov.

hoto regionu, které v minulosti podléhalo výrazným změnám. Autor se proto pro účely této publikace rozhodl použít asi tematicky nejvhodnější vymezení, které také při budování své organizační struktury zvolily nejrozsáhlejší a nejpočetnější odbojové organizace působící zde na počátku nacistické okupace, tj. ilegální Komunistická strana Československa a Obrana národa. Jejich pojetí střední Moravy přitom odráželo určité územně politické koncepty, z nichž tyto ilegální organizace ve své činnosti vycházely. Tyto koncepty budou analyzovány v příslušných částech této publikace.

Krajské vedení ilegální KSČ v Olomouci už od konce roku 1938 navázalo na územní rozsah svého XI. stranického kraje Olomouc z období první československé republiky a začalo organizovat svoji ilegální síť v tehdejších politických okresech Holešov, Hranice, Kroměříž, Litovel, Olomouc-město, Olomouc-venkov, Prostějov a Přerov, ovšem bez území, která byla od okresů Olomouc-venkov, Hranice a Litovel odtržena po mnichovské konferenci. Podobně postupovalo i olomoucké krajské velení Obrany národa (ON), pro něž se územní základnou jeho organizačních ilegálních aktivit na jaře 1939 stal olomoucký kraj číslo 3 Národního souručenství, který zahrnoval politické okresy Olomouc-město, Olomouc-venkov, Litovel, Prostějov, Přerov, Kroměříž, Holešov a soudní okres Lipník nad Bečvou, opět samozřejmě bez oblastí odtržených po Mnichovu. Na rozdíl od olomouckého KV KSČ tedy do působnosti olomouckého krajského velení ON nepatřil soudní okres Hranice (společně se soudním okresem Lipník nad Bečvou součást politického okresu Hranice), který v organizaci ON spadal pod její krajské velitelství v Ostravě. V této publikaci je tedy věnována pozornost odbojové činnosti v takto vymezeném regionu, samozřejmě s určitými tematickými přesahy do okolních oblastí (například Lošticka, Boskovicka, Zlínska, Vyškovska nebo Vsetínska) bez ohledu na to, zda tyto byly součástí protektorátu nebo odtrženého pohraničí.²

² I když není účelem této publikace sledovat správní vývoj popisovaného regionu v průběhu nacistické okupace, je vhodné zmínit alespoň tu nejvýznamnější změnu, kdy byl v roce 1942 zrušen politický okres Holešov a jeho území bylo přičleněno k okolním politickým okresům.

Pro rámcové srovnání je ovšem vhodné alespoň stručně nastínit členění, které pro působnost svých správních a bezpečnostních orgánů v oblasti střední Moravy zavedl v letech 1939–1945 německý okupační režim. Již v přechodném období tzv. vojenské správy, trvající od 15. března do 15. dubna 1939, se konstituovaly základy civilní správy protektorátu Čechy a Morava, jejíž nejnižší články tvořily tzv. oberlandráty (úřady vrchních zemských radů). Na střední Moravě existovaly tyto oberlandráty zpočátku tři – olomoucký (zahrnoval politické okresy Olomouc-město, Olomouc-venkov, Hranice a Přerov), Prostějovský a kroměřížský. K 1. červenci 1940 byly ale dva poslední zrušeny a většina jejich území byla přičleněna právě k olomouckému oberlandrátu, jehož působnost se tak vztahovala v podstatě na výše vymezený region střední Moravy. V souvislosti s tzv. Heydrichovou správní reformou v roce 1942 byl ovšem i tento oberlandrát zrušen a jeho území připojeno k oberlandrátu v Ostravě. Co se týče rozmístění služeben gestapa v prostoru střední Moravy, jeho venkovní služebny podřízené řídicí služebně v Brně byly na jaře 1939 zřízeny v Olomouci (s pobočkou v Přerově), v Hranicích, Prostějově a Kroměříži. Na konci srpna 1941 byly tři posledně uvedené služebny zrušeny, naproti tomu zmíněná pobočka v Přerově se od 1. září 1941 změnila na plnohodnotnou venkovní služebnu.

V charakteristice výše vymezeného regionu střední Moravy lze v předokupačním i okupačním období najít celou řadu výrazných obecných rysů, které zde ovlivňovaly vznik a působení odbojových a partyzánských skupin a organizací. Z geografického hlediska šlo převážně o rovinatou oblast, tvořenou z velké části úrodnými nížinami Hornomoravského úvalu, do níž ale také zasahovaly některé hornaté a lesnaté celky (zejména Hostýnské vrchy, Dražanská vrchovina, Chřibý, Bouzovská vrchovina a nejjihnější část Nízkého Jeseníku – Oderské vrchy). Tyto horské a podhorské oblasti se od konce roku 1944 staly základnami některých partyzánských formací, pro jejichž zásobování bylo zase naopak často velmi důležité spojení s ilegálními skupinami působícími v hospodářsky produktivnějších nížinných částech regionu.

Z hlediska národnostního se po odtržení oblastí s převážně německým obyvatelstvem na podzim 1938 zvýraznil etnický český charakter tohoto regionu, poměrně silné německé menšiny ovšem zůstaly v některých městských centrech (zejména Olomouci, Hranicích a Lipníku nad Bečvou), ale i v některých venkovských oblastech. Mezi tímto německým obyvatelstvem převládl v druhé polovině 30. let vliv Henleinovy Sudetoněmecké strany, výjimkou zde byli němečtí antifašisté (zejména komunisté) v obci Hlubočky a jejím okolí, kteří zde v průběhu okupace vytvořili samostatnou odbojovou skupinu. V průběhu nacistické okupace pak došlo k takřka úplné likvidaci židovské menšiny, která do té doby hrála významnou hospodářskou a společenskou úlohu zejména v Olomouci, Prostějově a Holešově.

Z vojensko-strategického hlediska představovala střední Morava už tradičně velmi důležitý prostor, což se výrazně odrazilo i v předmnichovském období v mimořádně silné koncentraci vojenských útvarů a zařízení. Jen v samotné Olomouci se nacházela řada vojenských velitelství, jednotek a zařízení, mj. velitelství IV. sboru, řada dělostřeleckých útvarů, letiště, divizní soud s prokuraturou atd. Byl zde také umístěn 6. pěší pluk Hanácký, v němž působila řada pozdějších účastníků protifašistického odboje. Rovněž některá další města v regionu, zejména Hranice a Kroměříž, ale v předmnichovském období rovněž Prostějov, Holešov nebo Přerov, představovala významná vojenská centra.

Tento faktor sehrál na střední Moravě v organizování protinacistické rezistence důležitou roli zejména v tom smyslu, že po demobilizaci se řada příslušníků československé armády, kteří zde zůstali a přešli do civilních zaměstnání, nebo se sem vrátili z jiných oblastí Československa, zapojila do vytvářených odbojových organizací, zpočátku zejména do Obrany národa. I po rozbití struktury ON ale představovali zejména bývalí příslušníci důstojnického a poddůstojnického sboru československé armády jádro řady dalších odbojových a partyzánských skupin působících v tomto regionu (mj. Bílé lvice, oddíl majora Petráše, ilegálních skupin napojených na výsadek Clay, Tajné vojenské a civilní organizace při 1. československé partyzánské brigádě Jana Žižky atd.).

Hospodářsky byla střední Morava před druhou světovou válkou převážně zemědělskou oblastí, průmysl zde byl – kromě určitých výjimek (například železářské továrny Moravia v Hlubočkách a Mariánském Údolí nebo pumpařský a chemický závod Sigmund – Chema v Lutíně) – soustředěn zejména do městských center. Na zdejší mimořádně produktivní zemědělství byl navázán potravinářský průmysl (pivovary, sladovny, lihovary, cukrovary atd.), ale své místo zde měl i průmysl železářský, dřevařský, oděvní, chemický i jiný. Většinou šlo o menší a střední podniky, některé z nich byly ovšem součástí větších hospodářských celků, například přerovská továrna na výrobu optických přístrojů Optikotechna byla od 30. let součástí koncernu brněnské Zbrojovky. Přerov také se svými Středomoravskými elektrárnami (SME) představoval nejvýznamnější centrum elektrárenství na celé střední Moravě.

Zejména významnější průmyslové podniky v regionu se na počátku okupace staly jednou z klíčových organizačních základů ilegální KSČ, která v nich vytvářela své odbojové buňky. Rovněž pro další odbojové organizace představovaly zejména průmyslové závody se zbrojní výrobou významnou sféru působení zejména v oblasti zpravodajství a propagační činnosti a v určité míře i sabotážních a diverzních aktivit. V závěru okupace se pak do popředí dostaly snahy odbojového hnutí uchránit cenná průmyslová zařízení před zničením, které nacisté plánovali v rámci akce ARLZ.

Pro značnou část aktivit českého odbojového hnutí na střední Moravě – ať už zpravodajství, organizaci ilegálních přechodů hranic, nebo distribuci ilegálního tisku – hrálo významnou úlohu také to, že zejména Olomouc a Přerov byly jedněmi z nejdůležitějších železničních uzlů na celé Moravě. Železničáři a také zaměstnanci nádražních pošt různě zapojení do odbojových aktivit představovali po celou dobu okupace důležitou složku ilegálního hnutí. Železniční doprava se rovněž stala jedním z nejčastějších cílů sabotáží „civilních“ odbojových skupin i diverzních útoků partyzánských oddílů v závěrečné fázi německé okupace.

Z politického hlediska představovala střední Morava poměrně různorodý celek. Obecně lze konstatovat, že zde zejména ve venkovských oblastech a menších městech převažoval vliv agrárníků a lidovců. Posledně jmenovaní měli vedle širokého okruhu věřících významné zázemí rovněž v prostředí olomoucké teologické fakulty, arcibiskupství a dalších církevních institucích i v katolickém tisku. Zejména ve zdejších průmyslových centrech Olomouci, Prostějově a Přerově a jejich okolí měly také velmi silné pozice levicové politické strany – sociální demokraté, národní socialisté a zčásti i komunisté, mezi jejichž „bašty“ patřil především Kojetín. Zejména v Olomouci a Prostějově působil rovněž výrazný vliv národní demokracie (resp. posléze Národního sjednocení) a strany živnostensko-obchodnické. Některá středomoravská města se ovšem stala také výraznými středisky českého fašistického hnutí, a to jak v meziválečném období (Prostějov, Holešov), tak i v období nacistické okupace (Kojetín, Kroměříž).³

Ze společenských a tělovýchovných organizací, které zasahovaly do života obyvatel často ještě výrazněji a bezprostředněji než politické strany, hrály na střední Moravě významnou úlohu zejména Sokol, katolicky orientovaný Orel, sociálně demokratický Svaz dělnických tělocvičných jednot, mládežnický český Skaut – Junák, legionářské organizace (zejména Československá obec legionářská) a Národní jednota pro východní Moravu, která měla své centrum přímo v Olomouci. Z odborových organizací rozdělených podle politické orientace zde mělo největší vliv sociálně demokratické Odborové sdružení československé. Na střední Moravě se rovněž nacházela řada významných vzdělávacích institucí, včetně zmíněné teologické fakulty v Olomouci nebo gymnázií v Olomouci, Přerově, Kroměříži, Holešově, Prostějově a v Litvli.

I tato politická a společenská skladba regionu se výrazně projevila v souvislostech působení odbojového hnutí v období nacistické okupace. Nejvýrazněji tento faktor vystupuje do popředí v případě ilegální KSČ, která se zde v letech 1939–1940 opírala zejména o své předválečné členy

³ K tomuto tématu viz KRÁKORA, Pavel: *Formování občanské společnosti v podmínkách střední Moravy 2. poloviny 19. století a politické stranictví*. Praha 2021.

a příznivce, respektive také o členy některých levicových organizací jako byl Svaz přátel SSSR nebo Národní hnutí pracující mládeže (NHPM).

Rovněž v případě národní odbojové organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) představovali její základní personální strukturu v roce 1939 na střední Moravě zejména funkcionáři a členové sociálně demokratické strany a sociálně demokratických odborů. Tato poměrně výrazná politická linie se ovšem částečně překryla v letech 1940–1941 v souvislosti se zapojováním dalších odbojových skupin do sítě PVVZ a jejím propojováním s dalšími ilegálními organizacemi vesměs napojenými na Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) a tzv. Moravskou pětku, jejichž členové byli často stoupenci i jiných politických směrů a proudů.

Vyhrocené politické soupeření mezi sociální demokracií a KSČ z meziválečného období na střední Moravě ovšem také na začátku okupace zabraňovalo užším kontaktům mezi místními skupinami komunistického odboje a PVVZ, a tento konflikt se ještě prohloubil po uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení v létě 1939.

Velmi hluboký a v mnoha ohledech zásadní dopad na odbojové hnutí na střední Moravě zejména v letech 1939–1942 mělo také organizační a personální zapojení Sokola do ilegálních aktivit. V některých středomoravských okresech se sokolské jednoty staly přímým organizačním základem budovaných jednotek Obrany národa a členové a funkcionáři Sokola se v široké míře zapojili nejen do činnosti ON, ale i dalších ilegálních organizací. Po faktickém rozbití centrálních řídicích center domácího odboje a rozpuštění Sokola na podzim roku 1941 pak vznikla samostatná sokolská odbojová organizace Obec sokolská v odboji (OSVO), někdy označovaná také jako Jindra, která sehrála klíčovou roli při podpoře výsadku Anthropoid i dalších desantů ze Západu. Podobnou výraznou kádrovou složkou odbojového hnutí jako příslušníci Sokola představovali i bývalí legionáři, i když v tomto případě zřejmě nedošlo k vytvoření jejich samostatných ilegálních skupin.

Návaznost na dosavadní výzkum a hlavní použité zdroje

Problematickou protifašistického odboje na střední Moravě se již dříve zabývala řada historických prací, které popisovaly a analyzovaly protinacistický odboj v rámci celého protektorátu Čechy a Morava, popř. se zaměřovaly na jednotlivé dílčí problémy a otázky, například výsadkové skupiny nebo partyzánské oddíly. Z hlediska střední Moravy byla v těchto pracích logicky věnována výraznější pozornost zejména těm tématům, která svým významem výrazně přesahovala regionální rámec, tj. například parašutistickým výsadbům ze SSSR z léta 1941, západní výsadkové skupině Clay, činnosti 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky, povstání v Přerově v květnu 1945, protipartyzánským operacím v závěru okupace a některým dalším. Z publikací a studií tohoto typu lze uvést zejména práce Jana Kuklíka, Oldřicha Sládka, Jana Gebharta, Antonína Benčíka, Zdeňka Jelínka, Václava Kurala, Jiřího Šolce, Václava Peši, Vojtěcha Žampacha, Jiřího Koutka, Aleny Hájkové, Josefa Příkryla, Karla Richtera a některých dalších (podrobně viz seznam literatury v závěru práce). Cenným zdrojem informací pro odbojové hnutí jsou také novější přehledné práce věnované dějinám českých zemí v období nacistické okupace, zejména příslušné svazky *Velkých dějin zemí koruny české* autorů Jana Gebharta a Jana Kuklíka, popř. i starší práce Tomáše Pasáka a Detlefa Brandese. Z novějších pramenných edic je vhodné také uvést cenné publikační počiny Stanislava Kokošky k Obraně národa, a zejména Vojtěcha Šustka k období heydrichiády.

Ve starší historické produkci se ovšem výrazně projevovala absence kritického a komplexního zpracování působení zejména velkých odbojových organizací na Moravě. Jednou z výjimek byla studie Josefa Příkryla o Obraně národa, která ovšem zůstala jen v rukopise. Zdrojem poznatků o moravském ilegálním hnutí v období let 1939–1942 tak pro širší odbornou i laickou veřejnost dlouho byly zejména memoáry významných představitelů moravského odboje – Josefa Grni a Karla Veselého-Štainera. Podobnou roli pro odbojovou organizaci vytvořenou v roce 1944 na střední a východní Moravě západním výsadkem Clay plnila a v podstatě dodnes plní již letitá, ale znovu po roce 1989 opako-

vaně vydávaná publikace víceméně memoárového charakteru *Clay-Eva volá Londýn* autorů Radimíra Kunce a Antonína Bartoše. Mezeru v historickém zpracování moravské rezistence v letech 1939–1942 do určité míry zacelily historické práce Zdeňka Štěpánka a Františka Vaška týkající se Obrany národa, tzv. Moravské pětky i období prvního a druhého stanného práva na Moravě, které přinesly i řadu významných dílčích poznatků k ilegálnímu hnutí na střední Moravě. Pro doplnění obrazu odbojového hnutí na Moravě je velmi cenná i řada studií, obsažených ve třech svazcích sborníku *Morava v boji proti fašismu*, které postupně vyšly v letech 1987, 1990 a 2008.

Co se týče samostatného historického zpracování tématu protinacistického ilegálního hnutí na střední Moravě, vznikla v minulosti řada prací často velmi rozdílné úrovně. K těm dodnes hojně využívaným určitě patří monografie i dílčí studie Josefa Bartoše, které mapují protifašistickou rezistenci na Olomoucku a Prostějovsku. Pro Holešovsko plní stejnou úlohu spíše popularizační publikace účastníka odbojového hnutí Miroslava Neumanna a příslušná kapitola dějin města Holešova z pera Petra Kopečného. I v případě dalších měst a obcí středomoravského regionu jsou ovšem často nejkomplexnějším zdrojem poznatků o místním odbojovém hnutí v období nacistické okupace kapitoly z publikací věnovaných jejich dějinám. Platí to například o Bystřici pod Hostýnem, Litovli nebo Hulíně, i když u prvního ze jmenovaných měst byly tyto dějiny vydány již v roce 1980. V případě Kroměříže vyšla v roce 1995 publikace Aleše Dubovského *Kroměříž ve stínu hákového kříže*, která ale vzhledem ke svému širšímu tematickému záběru nemohla překonat starší práce Jiřího Mikšíka a Ladislava Sigmunda, i když ty byly vydány už před rokem 1989. Velmi cenné byly pro účely této publikace také odborné studie, monografie a popularizační články Petra Jiráka, který se v nich zabýval odbojovým hnutím zejména na Přerovsku, Kojetínsku, Prostějovsku a Morkovicku.

Z tematicky zaměřených historických prací byly pro tuto publikaci jako zdroj využity zejména monografie k jednotlivým partyzánským oddílům působícím úplně nebo zčásti v prostoru střední Moravy, je-

jichž autory jsou Josef Přikryl (Zelený kádr, 1. československá partyzánská brigáda Jana Žižky), Marie Hrošová (1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky), Václav Peša a Jindřich Ocásek (oddíl Olga) a Petr Jirák (Velkobystřická skupina), a rovněž souhrnné práce věnované výsadkovým skupinám vyslaným na území protektorátu ze Západu (Zdeněk Jelínek, Jiří Šolc, Oldřich Sládek, Martin Reichl) nebo z Východu (Zdeněk Jelínek, Jiří Šolc, Karel Richter).

Roli důležitého zdroje poznatků pro tuto publikaci plní i některé kvalifikační historické práce, které vznikly na vzdělávacích institucích v Praze, Brně a Olomouci. Z nich největší význam měly bezesporu disertační práce Vladimíra Černého o protipartyzánských operacích nacistů na Moravě, Milana Možíše o protifašistickém odboji na Přerovsku a Jana Borise Uhlíře o sokolském odboji v protektorátu.

Celá řada důležitých informací týkajících se odbojového hnutí na střední Moravě je obsažena i v článcích regionálního, popř. i celostátního tisku. Za pozornost stojí zejména ty z nich, jejichž autoři jsou profesí historikové, popř. archiváři, a také ty, které napsali nebo k nim dali podnět přímí účastníci popisovaných událostí. V tomto posledním případě je ovšem bohužel často poměrně obtížné odlišit, co v textu těchto článků je založeno na autentických vzpomínkách pamětníků a co už nikoliv.

Konečně pro tuto publikaci byly východiskem také dosavadní odborné studie a monografie samotného jejího autora, jejichž přehled je obsažen v závěrečném soupisu literatury. Tyto práce byly věnovány jak dílčím tématům, například činnosti partyzánského oddílu Juraj, parašutistických výsadků ze SSSR na střední Moravě v létě 1941 nebo odbojové organizaci Lvice, tak i komplexnímu zpracování odbojového hnutí na Přerovsku a Hranicku a také přehledné charakteristice a analýze odbojového hnutí v evropských zemích.

Z hlediska pramenného materiálu jsou pro poznání odbojového hnutí na střední Moravě velmi důležité některé archivní fondy Moravského zemského archivu (MZA) v Brně. Zejména pro období 1939–1943 je podstatný fond B 340 (Gestapo Brno), který obsahuje vyšetřovací spisy

značné části osob zatčených nebo z různých důvodů prověřovaných služebnami gestapa na Moravě, mezi nimiž bylo velké množství těch, kteří byli zapojeni do odbojové činnosti. Při využívání těchto spisů je samozřejmě nutné mít na paměti, že v zájmu většiny zatčených rozhodně nebylo od počátku spolupracovat se svými vyšetřovateli a poskytnout jim všechny informace zejména o své ilegální činnosti. Rovněž z vyšetřovacích spisů odbojářů zatčených v období druhého stanného práva je také velmi zřetelná snaha gestapa uzavřít tyto případy co nejdříve, aby mohli být zatčení předáni stannému soudu.

Jedním z nejdůležitějších fondů Moravského zemského archivu důležitých pro objektivní poznání a hodnocení partyzánských aktivit a protipartyzánských opatření nacistického bezpečnostního aparátu je fond B 72 (Zemské četnické velitelství Brno), který obsahuje hlášení četnických stanic i jejich nadřízených institucí, jimiž byla okresní četnická velitelství a četnická oddělení. Tato hlášení, určená zemskému četnickému velitelství v Brně, se týkala například výskytu partyzánů, seskoku parašutistů, přestřelek, provedených diverzí, sabotáží na železnici atd. I když jde zdánlivě o „objektivní“ historické prameny, je vhodné uvést, že v řadě případů byly informace uváděné v těchto hlášeních záměrně zkresleny buď civilním obyvatelstvem, které je poskytovalo, nebo i četníky sympatizujícími či spolupracujícími s odbojem. V této práci byly použity i další fondy uložené v MZA – fond B 252 (Zemský prezident Brno) a B 314 (Velitel pořádkové policie Morava). První z nich obsahuje dálnopisy policejního pluku SS 21, nejdůležitější protipartyzánské jednotky působící na území Moravy, které obsahují informace o případech výskytu partyzánů, popisy jejich diverzí, přepadů četnických stanic, vynuceného zásobování atd. a také informace o průběhu protipartyzánských operací. Fond B 314 obsahuje soubor denních hlášení zaznamenávajících významné události v rozmezí od března 1943 do dubna 1945, ke kterým na Moravě došlo, mj. tedy i odbojové akce a zásahy bezpečnostního aparátu.

Dalším důležitým zdrojem poznatků o odbojovém hnutí na střední Moravě jsou některé spisy poválečných mimořádných lidových soudů,

kteřé se nacházejí rovněž v Moravském zemském archivu v Brně, dále pak v Zemském archivu v Opavě a v jeho pobočce v Olomouci. Při jejich využití jako historického pramene je ovšem opět nutné mít na paměti, za jakých okolností tyto materiály vznikaly. Je zřejmé, že základním zájmem vyšetřovaných osob, v tomto případě zejména příslušníků nacistických bezpečnostních složek, případně konfidentů gestapa, bylo maximálně utajit nebo bagatelizovat svoji činnost, případně přenést zodpovědnost na někoho jiného, a zmírnit tak očekávaný trest. K dalším zdrojům zkreslení a leckdy i záměrné falzifikace ve spisech těchto poválečných mimořádných lidových soudů pak patřila také snaha některých vyšetřovatelů pomocí zmanipulovaných výpovědí zatčených členů gestapa nebo konfidentů zkompromitovat politicky či jinak nepohodlné osoby.

Specifickým pramenem při historickém bádání jsou i záznamy v kronikách obcí, které jsou uloženy dílem na obecních úřadech, či u samotných kronikářů, dílem v příslušných archivech. Při jejich využití jako historického pramene je nutné počítat s často velmi subjektivním pohledem kronikářů na popisované události, a pro účely zkoumání období nacistické okupace je nepříjemná i skutečnost, že záznamy v kronikách vztahující se k této době byly doplňovány až zpětně po skončení druhé světové války, což s sebou samozřejmě přináší nepřesnosti v datacích popisovaných událostí.

Pro pramennou základnu této práce jsou významná také svědectví pamětníků, která byla prostřednictvím přímých rozhovorů s nimi shromážděná autorem této publikace v letech 1993–2010. Tento zdroj informací je v určitých ohledech nenahraditelný, ale samozřejmě má i svá úskalí, v tomto případě velký časový odstup od popisovaných událostí a často i výraznou subjektivitu.

Zejména při zpracování tématiky odbojového hnutí na Přerovsku a Hranicku bylo možné využít archivní fond Okresního výboru Českého svazu protifašistických bojovníků (OV ČSPB), který je uložen ve Státním okresním archivu v Přerově. V tomto fondu jsou cenná zejména svědectví přímých účastníků odboje, popř. jejich rodinných

příslušníků. Ta dílem sloužila jako přílohy k žádostem o uznání odbojové činnosti, dílem byla též záměrně shromažďována velmi agilní Historicko-dokumentační komisí OV ČSPB Přerov.

Historik používající tyto materiály ovšem musí počítat s vědomou i podvědomou snahou zveličit vlastní zásluhy, jež se objevuje i v případech lidí, kteří se skutečně aktivně odbojového hnutí účastnili. Proto je také vhodné – pokud je to možné – tato svědectví korigovat jinými dostupnými prameny. Část z těchto vzpomínek účastníků odboje byla na konci 60. let 20. století díky Karlu Rosmusovi – za války významnému činiteli přerovské Obrany národa – ve zkrácené a často upravené podobě publikována v měsíčníku Kultura Přerova.

1 VZNIK A PŮSOBNÍ VELKÝCH ODBOJOVÝCH ORGANIZACÍ V POČÁTEČNÍ FÁZI OKUPACE ČESKÝCH ZEMÍ (1939–1940)

Po obsazení zbytku českých zemí německou armádou 15. března 1939 a vytvoření protektorátu Čechy a Morava se na jeho území začínaly formovat odbojové skupiny, které se s tímto stavem nehodlaly smířit a byly rozhodnuty bojovat za znovuoobnovení československé státnosti. Často se vytvářely na základě osobních, přátelských i rodinných kontaktů nebo známostí ze zaměstnání, ale i politických, odborářských, kulturních, tělovýchovných, církevních i hospodářských spolků a organizací.⁴ Pro účely protinacistické rezistence byly využity dokonce i některé nově vzniklé protektorátní instituce a organizace – v případě Olomoucka šlo zejména o Národní souručenství a jeho polovojenskou složku, tzv. Pořadatelské sbory, které se měly stát základnou jednotek pro vojenskou odbojovou organizaci Obrana národa. Hranice mezi „oficiálním“ a „ilegálním“ tak byla v této době mnohem prostupnější a nezřetelnější než v pozdějších fázích okupace.

Český odboj začal vznikat v situaci, kdy ještě neprobíhal válečný konflikt – ten propukl až o půl roku později. Tato skutečnost měla pochopitelně své klady i zápory. Na jedné straně české rezistenci chyběla výraznější materiální i politická podpora ze zahraničí, na straně druhé i mezinárodní ohledy nutily nacisty aspoň zpočátku vystupovat v protektorátu Čechy a Morava navenek relativně umírněně a mj. postavit do čela české protektorátní správy osobnosti, které představovaly určitou kontinuitu s předcházejícím československým obdobím. Tak mohlo dojít k tomu, co prakticky nemělo obdobu v jiných okupovaných zemích – ke kontaktům, a dokonce k aktivní spolupráci některých vrcholných představitelů oficiální české protektorátní reprezentace se vznikajícím domácím podzemním hnutím i zahraničními odbojovými centry. Tento stav byl ovšem v důsledku postupného vzrůstajícího

⁴ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí koruny české: 1938–1945*, sv. XVa, Praha – Litomyšl 2006, s. 249.

tlaku na protektorátní vládu i na celou českou společnost dlouhodoběji neudržitelný.

I když lze jen obtížně srovnávat podmínky konstituční rakousko-uherské monarchie s totalitním nacistickým režimem, mohla česká protifašistická rezistence částečně navazovat i na některé tradice z doby boje za vznik samostatného československého státu v průběhu první světové války. Tato návaznost se projevovala jak personálně, např. značné množství účastníků prvního odboje (legionářů, členů Maffie) se různým způsobem zapojilo i do odboje druhého, tak i v některých organizačních formách, metodách činnosti i v symbolice. Legie z první světové války se tak staly do značné míry předobrazem československých zahraničních vojenských jednotek organizovaných ve státech bojujících proti nacistickému Německu, první partyzánský oddíl vzniklý v roce 1942 v českých zemích se jmenoval Zelený kádr, nesl tak název používaný pro skupiny dezertérů skrývajících se v lesích v závěru první světové války, původní označení protinacistické odbojové organizace Lvce byl Česko-polská maffie, což opět odkazovalo k tradicím protirakouského odboje atd.

1.1 Odbojová hnutí v evropských zemích v letech 1939–1940

I když rozhodující podíl na porážce mocností Osy v průběhu druhé světové války měly bezesporu pravidelné armády velmocí protifašistické koalice, nezanedbatelnou úlohu sehrála i odbojová hnutí v okupovaných zemích, v některých spojeneckých státech nacistického Německa i v samotné Třetí říši. Tato podzemní hnutí měla kromě svého čistě vojenského významu, který je ovšem často zpochybňován, i výrazný dosah politický a morální.⁵ Představovala totiž výraznou alternativu k podvolení se okupační moci, nebo dokonce k aktivní spolupráci s ní. Charakter, možnosti i cíle odboje v jednotlivých zemích se pochopitelně odvíjely od celé škály konkrétních okolností – předcházejícího národního, politického, hospodářského a kulturního vývoje, geografických podmínek, charakteru a cílů okupační správy, vztahů

⁵ Silně kritický pohled na odbojové a partyzánské hnutí viz např. MACKSEY, Kenneth: *Zapalte Evropu! Partyzáni v Evropě za 2. světové války*. Brno 2000.

mezi jednotlivými odbojovými směry a jejich zahraničními centry, ale i strategické polohy dané země, její vzdálenosti od frontových linií atd.⁶

V době vytvoření protektorátu Čechy a Morava a na počátku druhé světové války byla činnost ilegálních rezistencí v evropských zemích poměrně skromná a nepříliš viditelná. K příčinám tohoto stavu patřily účinné zásahy nacistického represivního aparátu proti komunistickému a sociálnědemokratickému odboji v Německu, úspěchy Hitlerovy zahraniční politiky, které paralyzovaly vojenskou a občanskou opozici v Třetí říši, praktické ochromení komunistického odboje v řadě zemí v důsledku sovětsko-německého paktu o neútočení a politiky Kominterny, šok a deprese v okupovaných zemích po rychlých vítězstvích nacistického Německa a jeho spojenců v prvních fázích válečného konfliktu atd. Teprve postupně byla tato krize protinacistické a protifašistické rezistence překonávána, přičemž přitom pochopitelně hrály roli jak celková vojensko-politická situace v Evropě, tak i konkrétní podmínky v jednotlivých zemích.

V období let 1939–1940 hrály v aktivitách většiny odbojových hnutí hlavní úlohu – podobně jako tomu bylo v české rezistenci – zejména neozbrojené formy odporu, mezi něž patřilo vytváření ilegálních organizačních základen, zpravodajská činnost, propagační aktivity (zejména tisk a distribuce ilegálních časopisů a letáků), zabezpečování ilegálních přechodů hranic, pomoc nejruznějším uprchlíkům a rodinám zatčených a popravených, formulace programových cílů atd. Pokud se výjimečně vyskytly ozbrojené akce, jako byla například činnost polského partyzánského oddílu Henryka Dobrzańskiego („majora Hubala“) v okolí Kielců na podzim 1939 a na jaře 1940, byly většinou vedením odbojových organizací vnímány jako předčasné a z hlediska taktiky i nevhodné, protože ohrožovaly přípravy plánovaného celonárodního povstání a mohly přinést brutální represe nacistů vůči civilnímu obyvatelstvu. Obavy z odvetných opatření byly přitom velmi odůvodněné –

⁶ KOPEČEK, Pavel: *Evropa v plamenech. Protifašistický odboj v období 2. světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha 2019, s. 16.

jako odplatu za činnost Hubalova oddílu nacisté vypálili v oblasti jeho působení řadu polských vesnic a povraždili na 700 jejich obyvatel.⁷

V samotném nacistickém Německu členové místního protinacistického odboje nejenže museli čelit represivním složkám totalitního státu, ale zároveň často řešili i složité dilema boje proti příslušníkům vlastního národa. Pro mnoho z nich bylo nakonec také velmi tíživé poznání, že svržení nacistického režimu je možné jen skrze válečnou porážku jejich vlasti. Navíc už v období před vypuknutím druhé světové války se gestapu dařilo opakovaně rozbít organizace německého levicového odboje, představované především sociálně demokratickými a komunistickými ilegálními skupinami, které se zaměřovaly zejména na tisk a distribuci ilegálních letáků, navazování a udržování kontaktů, podporu rodinám politických vězňů a opatrování falešných dokumentů pro uprchlíky. V roce 1938 byl z větší části odhalen také Nový počátek (*Neu Beginnen*), odbojová organizace, jejíž hlavní představitelé v čele s Walterem Loewenheimem se pokoušeli překonat tradiční nevraživost mezi komunisty a sociálními demokraty a podnítit masové protinacistické hnutí.⁸ Neznamenalo to ale úplný zánik levicově orientované rezistence v Německu.

Pro nacistický režim určitě představovala potenciálně velmi nebezpečnou odbojovou skupinu tzv. Rudá kapela (*Die Rote Kapelle*), která v letech 1938–1942 pod vedením polského komunisty Leopolda Treppera („Velkého šéfa“) vyvíjela zpravodajskou činnost pro sovětskou rozvědku nejen v Německu, ale i v okupovaných zemích západní Evropy, Švédsku a Švýcarsku. Její německou část vedli nadporučík Harro Schulze-Boysen a pracovník ministerstva hospodářství Arvid Harnack, kterým se prostřednictvím sítě spolupracovníků dařilo získávat cenné špionážní informace z německých ministerstev, ústředí důležitých institucí i významných průmyslových závodů a předávat je prostřednictvím vysíláček do SSSR. Rudá kapela v Německu také

⁷ K činnosti oddílu majora „Hubala“ viz např. KSYTA, Lukasz: *Major Hubal. Historia Prawdziwa*. Warszawa 2014.

⁸ Podrobně k této organizaci viz LOEWENHEIM, Walter: *Geschichte der Org. [Neu Beginnen] 1929–1935. Einezeitgenössische Analyse*, hrsg. von Jan Foitzik, Berlin 1995.

vydávala protinacistické letáky a ilegální časopisy *Vnitřní fronta* (*Der Innere Front*) a *Předvoj* (*Der Vortrupp*).⁹

Jak komunisté, tak i sociální demokraté vyvíjeli kromě ilegálního působení na německé půdě aktivitu také v zahraničí – Sociálnědemokratická strana Německa (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) měla své zahraniční ústředí nejprve v Praze, od roku 1938 v Paříži a od roku 1940 v Londýně. Exilové vedení Komunistické strany Německa (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD) sídlilo od roku 1933 v Paříži, poté se přestěhovalo do Prahy, v roce 1936 zpět do Paříže a konečně v roce 1939 do Moskvy. Mezi exilovými představiteli těchto stran také nalezneme řadu osobností, které se později výrazně uplatnily v politickém životě poválečného Německa, mimo jiných pozdější kancléř SRN Willy Brandt nebo dlouholetý nejvyšší představitel NDR Walter Ulbricht.

Výraznými úspěchy Hitlerovy zahraniční a vojenské politiky byla na začátku války do značné míry paralyzována činnost opozičních kruhů v německé armádě a vojenské tajné službě, které se vytvářely kolem bývalého náčelníka generálního štábu německé armády Ludwiga Becka, generála Friedricha Olbrichta a plukovníka abwehru Hanse Ostera. Tak se také nemohl uskutečnit ani převrat plánovaný v době československé krize na podzim 1938, protože západní velmoci odmítly přímou konfrontaci s Německem, daly přednost „mírovému“ řešení na mnichovské konferenci, a krize tak skončila dalším Hitlerovým triumfem.

Do roku 1940 jsou kladeny i počátky i tzv. *Kreisau*ského kruhu (*Kreisauer Kreis*), který ideově představoval poměrně širokou základnu německé protinacistické opozice od konzervativců a představitelů velkostatkářské šlechty přes liberály a křesťanské demokraty až k socialistům a odborovým předákům. Jeho členové se scházeli na statku hraběte Helmutha Jamese von Moltke v Kreisau v Dolním Slezsku.¹⁰

V Itálii se opozice a odboj proti fašistickému režimu mohly opírat o některé starší zahraniční vazby. Už v roce 1927 se v Paříži ustavilo Anti-

⁹ K německému odboji přehledně viz WELCH, David: *Němci proti Hitlerovi. Opozice v třetí říši 1933–1945*. Praha 2005.

¹⁰ Viz ROON, GER van (Hg.): *Helmuth James Graf von Moltke. Völkerrechtlich Dienst des Menschen. Deutscher Widerstand 1933–1945*. Berlin 1986.

fašistické sdružení (*Concentrazione antifascista*), které vydávalo deník Svoboda (*La Libertà*). Mezi jeho představitele patřili političtí emigranti Claudio Treves, Giuseppe Emanuele Modigliani nebo Filippo Turati, kteří se vesměs inspirovali liberalismem nebo umírněným socialismem.¹¹ Mnohem radikálněji vystupovalo hnutí Spravedlnost a svoboda (*Giustizia e Libertà*), tvořené spíše emigranty mladší generace, které rovněž ve Francii založil v roce 1929 Carlo Rosseli. Ze stoupenců tohoto hnutí vznikla později v červenci 1942 v Římě ilegální Strana činu (*Partito d'Azione*), která se výrazně podílela na organizaci odbojového a partyzánského hnutí v Itálii. Proti italskému fašistickému režimu působila v exilu i na domácí půdě také Komunistická strana Itálie (*Partito Comunista d'Italia*, PCI), jejímž vedoucím představitelem byl Palmiro Togliatti, dlouholetý funkcionář Komunistické internacionály.¹²

I fašistická Itálie ovšem zpočátku zaznamenávala úspěchy ve své agresivní zahraniční politice, k nimž patřilo dobytí Etiopie v letech 1935–1936 nebo obsazení Albánie v dubnu 1939. K výraznější aktivizaci domácích odpůrců Mussoliniho režimu tak mohlo dojít až v důsledku jeho prohlubujících se vnitřních problémů a zejména těžkých porážek italských ozbrojených sil na bojištích druhé světové války.

Po připojení Rakouska k nacistickému Německu v březnu 1938 se i v této zemi začaly vytvářet odbojové skupiny. Mezi rakouskými odpůrci nacismu ovšem vytvářely výrazné dělicí linie jednak jejich vztah k „předanšlusovskému“ autoritářskému Rakousku kancléřů E. Dollfusse a K. Schusnigga, k němuž byli zejména příznivci politické levice pochoptelně krajně kritičtí, jednak otázka budoucí rakouské státnosti. Tyto rozpory také během války znemožňovaly vytvoření širšího exilového centra, které by reprezentovalo Rakousko vůči Spojencům. Rakouští sociální demokraté po anšlusu navázali na svoji činnost v Socialistické pracovní pomoci (*Sozialistische Arbeiterhilfe*, SAH), která původně

¹¹ FEDELE, Santi: *I Repubblicani in esilio nella lotta contro il fascismo (1926–1940)*. Firenze 1989.

¹² K italskému komunistickému odboji viz např. AUDISIO, Walter: *Poslední výstřel*. Praha 1985. Ze starších publikací viz BATTAGLIA, Roberto: *Dějiny italského odboje*. Praha 1957.

pomáhala obětem Dolfussovy autoritářské vlády a nyní pokračovala v činnosti za mnohem obtížnějších podmínek nacistického režimu. Její aktivita byla ale již v roce 1939 přerušena zásahy gestapa a odsouzením vedoucích představitelů SAH nacistickými soudy.¹³

Silnému pronásledování byli po anšlusu vystaveni rakouští křesťanští sociálové, které nacistický režim považoval za hlavní nositele rakouské státnosti a národní svébytnosti. Nacistický útlak vedl v katolickém a monarchistickém prostředí ke vzniku řady opozičních a odbojových organizací, jako byla skupina Maier–Messner–Caldonazzi, jejíž počátky spadají do roku 1940. Jinou významnou katolicky orientovanou odbojovou skupinu Rakouské hnutí za svobodu (*Österreichische Freiheitsbewegung*) vedl kněz Roman Karl Scholz (rodák ze severomoravského Šumperka), který v červnu 1940 navázal spojení s dalšími podobnými skupinami vedenými Jakobem Kastelicem a Karlem Ledererem. Jejich spolupráci ale brzy nato přerušilo gestapo a jedenáct představitelů této ilegální organizace včetně Scholze bylo nakonec v roce 1944 popraveno.¹⁴

V poměrně složité situaci se na začátku druhé světové války nacházela i protifašistická rezistence na Slovensku. Politika Tisova režimu zde totiž měla zejména v první fázi válečného konfliktu podporu značné části slovenského obyvatelstva, ke které kromě naplněných ambicí vlastní státnosti přispívala také určitá hospodářská konjunktura a relativní „umírněnost“ vůči domácím oponentům. Domácí rezistence tak měla zpočátku pouze omezené možnosti působení. Tyto ilegální skupiny se původně rekrutovaly zejména z evangelického, československého a komunistického prostředí a opíraly se o funkcionáře a aktivisty některých předmnichovských československých politických stran (zejména sociálně demokratické a agrární) a bývalých společenských, odborových, kulturních, mládežnických a osvětových spolků, organizací a institucí.¹⁵

¹³ Souhrnně k rakouskému odboji viz např. LUŽA, Radomír: *Der Widerstand in Österreich 1939–1945*. Wien 1985.

¹⁴ VÁCLAVEK, Ludvík: Roman Karl Scholz. (K 50. výročí smrti kněze, básníka a bojovníka proti nacismu). *Severní Morava: vlastivědný sborník*. Šumperk 1997, č. 73/36, s. 25–30.

¹⁵ Přehledně k slovenskému nekomunistickému odboji na počátku války viz nejnověji FREMAL, Karol: *Nekomunistický odboj na Slovensku v roku 1939*. In: SYRNÝ, Marek (ed.): *1939. Rok zlomu*. Banská Bystrica 2019, s. 334–349.

Mezi nejvýznamnější organizace slovenského občanského odboje v tomto období patřily zejména skupina Demec v čele s MUDr. Michalem Zibrínem a Vladimírem Veleckým, skupina Flóra, jejíž vedoucí představitelkou byla Květoslava Viestová, skupina Justícia (profesor Karel Koch) a skupina Jana Lichnera. V prostředí slovenské armády pak už od roku 1940 působila skupina Victoire (podplukovník Jakub Hluchý) a svoji strukturu na Slovensku do určité míry vybudovala i česká vojenská odbojová organizace Obrana národa (major Josef Dřímál). Činnost těchto skupin zahrnovala zejména zpravodajskou aktivitu ve prospěch československého zahraničního odboje, organizační a propagační činnost, pomoc rodinám zatčených a zabezpečování ilegálních přechodů do zahraničí, které byly ve velké míře realizovány ve spolupráci s odbojem v českých zemích.¹⁶

Výraznými proměnami ve vztahu ke slovenské státnosti a národní svěbytnosti prošly v průběhu druhé světové války postoje ilegální Komunistické strany Slovenska (KSS), která se v květnu 1939 fakticky organizačně osamostatnila od KSČ. Původní heslo slovenských komunistů „Za úplné slobodné a samostatné Slovensko“ bylo v druhé polovině roku 1940 nahrazené heslem „Za sovietske Slovensko“, které deklarovalo snahu o připojení země k SSSR. Tento vyhraněný postoj ovšem izoloval komunistickou rezistenci od ostatních slovenských odbojových proudů.¹⁷

Výrazným impulsem se pro evropskou protinacistickou rezistenci stalo vypuknutí druhé světové války v září 1939. Už v průběhu tohoto měsíce začalo vznikat podzemní hnutí v rozděleném a okupovaném Polsku, jehož struktury se začaly vytvářet jak v těsné vazbě na konstitu-

¹⁶ Podrobně k nekomunistickým odbojovým skupinám na Slovensku viz ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Cesty k sebe: Česi v československom demokratickom a komunistickom odboji na Slovensku v rokoch 1939–1943: (k česko-slovenským vzťahom a k cestám návratu československej štátnosti počas druhej svetovej vojny)*. Praha, 2009, s. 70–120 a též: Československý demokratický odboj na Slovensku od leta 1941 do decembra 1943. Odbojové skupiny Flóra a Justícia. *Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky*, č. 4/44 (1995), s. 50–78.

¹⁷ KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno 2006, s. 119. K tématu slovenského komunistického odboje viz SYRNÝ, M.: *Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944*. Banská Bystrica 2013.

jící se polský zahraniční odboj, tak také spontánně. Po celou dobu války pak existovalo velmi úzké propojení mezi polskou exilovou vládou, vrchním velitelem polských ozbrojených sil a domácími odbojovými složkami. Při svém vzniku a činnosti mohlo polské podzemí navazovat na tradice ozbrojeného i neozbrojeného odporu vůči mocnostem, které si rozdělily polské území v druhé polovině 18. století. Už na konci září 1939 založil generál Michał Karaszewicz-Tokarzewski na příkaz vrchního velitele polské armády Službu vítězství Polska (*Śłużba Zwycięstwu Polski*), která měla představovat jak vojenské, tak i civilní a politické řídicí centrum polského odboje. Z iniciativy vrchního velitele polských ozbrojených sil generála Władysława Sikorského, který se obával oslabujících vnitřních sporů, došlo ale záhy k oddělení vojenské a politické složky podzemí.¹⁸

Civilní a politickou linii domácího odboje poté představovala organizace Polského podzemního státu (*Polskie Państwo Podziemne*), jehož předobraz je možné najít již v některých strukturách vytvořených v průběhu polského lednového povstání v letech 1863–1864.¹⁹ Polský podzemní stát, který byl přímou reakcí na snahu okupačních mocností o likvidaci polské státnosti a popření národní identity Poláků, představoval v odbojovém hnutí okupovaných evropských států unikátní fenomén. Postupně obsáhl všechny oblasti života polské společnosti včetně všech typů škol, soudnictví, tisku a kultury a zahrnoval také většinové politické proudy s výjimkou krajní pravice a komunistů. Jeho politickou platformou se stal Politický dorozumívací výbor (*Polityczny Komitet Porozumiewawczy*), který posléze plnil úlohu poradního orgánu tzv. delegatury. Od roku 1940 stál v čele podzemního státu Úřad vládního delegáta (*Delegatura Rządu na Kraj*), který sídlil ve Varšavě a budoval a řídil správní aparát. Později byli v jednotlivých regionech jmenováni také oblastní a lokální delegáti. Vládní delegát měl hodnost ministra, reprezentoval exilovou vládu na okupovaném území a stál

¹⁸ ZEMAN, Pavel: Polský protinacistický odboj. Zemská armáda, Polský podzemní stát a povstání ve Varšavě 1943 a 1944. *Paměť a dějiny*, č. 3/2014, s. 48.

¹⁹ KUBÁT, Michal: *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*. Praha 2006, s. 85.

v čele tzv. delegatury, v podstatě podzemní vlády, která se dělila na řadu resortů.²⁰

Už v listopadu 1939 také polská exilová vláda reorganizovala Službu vítězství Polska na Svaz ozbrojeného boje (*Związek Walki Zbrojnej*, ZWZ), který měl působit jako celonárodní nepolitická vojenská organizace, jejímž posláním bylo provádění bojových a sabotážních operací. Jeho hlavním úkolem však měla být – podobně jako u Obrany národa v českých zemích – příprava celonárodního povstání, které by pomohlo obnovit polskou státnost. Tato odbojová organizace postupně rozšířila svoji činnost na celé území okupovaného Polska, včetně oblastí původně anektovaných SSSR. Řadu svých akcí prováděla ve spolupráci s britským Velitelstvím zvláštních operací (*Special Operations Executive*, SOE), které bylo založeno v červenci 1940, aby provádělo a koordinovalo na územích obsazených nacistickým Německem sabotážní a zpravodajskou činnost.²¹

Svazu ozbrojeného boje a jeho nástupkyni Zemské armádě (*Armia Krajowa*, AK) se postupně podařilo podřídit si většinu ostatních významných polských odbojových organizací, které byly v řadě případů napojeny na jednotlivé v ilegalitě působící politické strany nebo byly vázány na určité regiony. Mezi nejsilnější z nich patřily Rolnické prapory (*Bataliony Chłopskie*), organizované Lidovou stranou, Národní vojenská organizace (*Narodowa Organizacja Wojskowa*) národních demokratů nebo Lidová garda (*Guardia Ludowa*) Polské socialistické strany.²²

V zemích severní a západní Evropy, poražených a okupovaných Německem v první polovině roku 1940, začalo vznikat odbojové hnutí jen velmi pozvolna a v průběhu roku 1940 se nacházelo většinou ještě ve

²⁰ Viz BORODZIEJ, Włodzimierz a kol.: *Polska Podziemna 1939–1945*. Warszawa 1991, s. 354.

²¹ K činnosti SOE viz např. FOOT, Michael Richard Daniel: *SOE. Stručná historie Útvaru zvláštních operací 1940–1946*. Brno 1997.

²² KOSMAN, Marcelli: *Dějiny Polska*. Praha 2011, s. 315. K organizaci a činnosti Zemské armády viz např. CHIARI, Bernard – KOCHANOWSKI, Jerzy: *Die polnische Heimatarmee. Geschichte und Mythos der Armia Krajowa seit dem Zweiten Weltkrieg*. München 2003; KOMOROWSKI, Krzysztof (ed.): *Armia Krajowa. Rozwoj organizacyjny*. Warszawa 1996.

své zárodečné fázi. Bylo to dáno řadou specifických podmínek, mezi něž patřily šok a deprese z rychlé porážky vlastních ozbrojených sil, většinou mírnější podmínky okupačního režimu nežli tomu bylo například v Polsku, absence zkušeností s organizací ilegálních forem odporu proti vládnoucí moci, kterými disponovali zejména Poláci, ale v určité míře i Češi, nedostatek vnější podpory atd. Rovněž je třeba znovu připomenout, že komunistické strany a skupiny, které v dalších fázích druhé světové války hrály v organizaci odbojového hnutí v těchto zemích vesměs významnou úlohu, byly v této době v protinacistické činnosti výrazně paralyzovány „paktem o neútočení“ mezi SSSR a nacistickým Německem a politikou Kominterny, která z tohoto paktu vycházela.

V Dánsku, obsazeném německou armádou prakticky bez boje v dubnu 1940, bylo místní odbojové hnutí i díky poměrně mírnému okupačnímu režimu nastoleného nacisty v naprostých počátcích. V Norsku, podobně jako v jiných zemích, bylo vznikající hnutí odporu rozděleno do řady proudů a skupin. Část odboje se organizovala po politické linii, protože po zákazu politických stran v září 1940 přešly do ilegality sociálně demokratická Norská strana práce (*Det norske Arbeiderparti*, DNA) a Komunistická strana Norska (*Norges Kommunistiske Parti*, NKP). DNA se i v ilegalitě opírala o spolupráci s odborovými organizacemi, které mohly i nadále oficiálně působit, což jí v rámci podzemního hnutí zajišťovalo silný vliv. Už na konci roku 1940 také začal fungovat tzv. „shetlandský autobus“, takřka pravidelné oboustranné spojení malými plavidly mezi Norskem a britskými Shetlandskými ostrovy, prostřednictvím něhož byly do Norska dopravovány místnímu odboji posily a zbraně.²³

Výrazně rozděleno zůstalo v podstatě po celou dobu nacistické okupace odbojové hnutí v Belgii. Vůči německé okupaci se odmítavě stavěla belgická katolická církev a jedním z center protinacistické rezistence se stala Katolická univerzita v Lovani. V dělnickém prostředí se už v říjnu 1940 odpor projevil řadou stávek proti nedostatku potravin.

²³ K dějinám Norska v průběhu 2. světové války viz např. KEJZLAR, Radko: Norsko a nacistická okupace 1940–1945. *Historie a vojenství*, č. 1/1965, s. 91–117.

Vzhledem k obtížným podmínkám pro ozbrojený odpor se ale belgický odboj v prvních fázích okupace ve velké míře zaměřoval zejména na vydávání protinacistických tiskovin, jako byly například katolická Svobodná Belgie (*La Libre Belgique*), levicové Svobodné slovo (*Het Vrije Woord*) nebo pravicový Hlas Belgičanů (*La Voix des Belges, de Stem der Belgen*). Podobně jako v jiných nacisty okupovaných zemích představovali i v Belgii silnou základnu odboje důstojníci a poddůstojníci belgické armády, kteří už v srpnu 1940 vytvořili základ Belgické legie (*Légion Belge, Belgisch Legioen*), z níž se po několika reorganizacích postupně vytvořila Tajná armáda (*L'Armée Secrète, Geheim Leger*).²⁴

Počátky odboje ve Francii byly v roce 1940 rovněž poměrně skromné a podobně jako v jiných zemích včetně protektorátu Čechy a Morava se ve značné míře zaměřovaly na vydávání a rozmnožování protinacistických a protikolaborantských tiskovin, podle jejichž názvů byla také řada podzemních skupin pojmenována. Zpočátku existovaly rovněž poměrně výrazné rozdíly mezi podmínkami, metodami a cíli odbojových skupin v Němci okupované severní Francii a v jižní formálně samostatné vichistické zóně, která se vyznačovala značně volnějším režimem.

K prvním ilegálními organizacím v jižní zóně patřila skupina, kterou začal v závěru roku 1940 vytvářet generál letectva Gabriel Cochet. V severní okupované části Francie pak jedna z prvních odbojových organizací vznikla kolem pařížského antropologického Muzea člověka (*Musée de l'homme*). Tato skupina, mezi jejíž představitele patřili jazykovědec Boris Vilde nebo antropolog Anatole Lewitsky, začala v prosinci 1940 vydávat časopis Odboj (*Résistance*), vyvíjela zpravodajskou aktivitu a pomáhala sestřeleným britským letcům a uprchlým válečným zajatcům.²⁵ Mezi další ilegální organizace, které vznikly v jižní zóně, patřila Svoboda (*Liberté*), založená profesorem práv Françoissem de Menthonem, která začala v listopadu 1940 vydávat stejnojmenný ilegální časopis.

²⁴ K historii této odbojové organizace viz BERNARD, Henri: *L'Armée Secrète, 1940–1944*. Paris 1986.

²⁵ KUDRNA, Jaroslav a kol.: *Dějiny Francie*. Praha 1987, s. 579.

K odbojovým organizacím, které vznikly v severní okupované části Francie, patřila dále například Obrana Francie (*Défense de la France*) nebo Osvobození-Sever (*Libération-Nord*), které mělo úzké vazby na socialistické a odborové kruhy a v jehož čele stál Christian Pineau. Mezi představiteli podnikatelských kruhů, státními úředníky, příslušníky svobodných povolání a důstojníky pak působila Civilní a vojenská organizace (*Organisation civile et militaire*, OCM), mezi jejíž vedoucí představitele patřili například podnikatel Jacques Arthuys nebo plukovníci Alfred Heurtaux a Alfred Touny.²⁶

Rovněž v Nizozemsku mělo odbojové hnutí díky nepříznivým geografickým podmínkám v zemi a počáteční poměrně umírněné okupační politice nacistů zpočátku jen málo možností k otevřenému boji, proto se rovněž zaměřovalo ve velké míře na vydávání ilegálních novin a časopisů, jako byla například komunistická Pravda (*De Waarheid*), studentský časopis Géza (*De Geus*) nebo křesťanské listy Svobodná katedrála (*De Vrije Katheder*) a Věrnost (*Trouw*). Vysokou sledovanost mezi obyvatelstvem mělo rovněž vysílání *Radia Oranje* z Londýna. Pokojnou demonstrací skutečného smýšlení většiny Holanďanů se stal tzv. „karafiátový den“ 29. června 1940, kdy desetitisíce lidí uctily narozeniny nizozemského korunního prince Bernarda, a daly tak najevo svou věrnost oranžské dynastii.²⁷

1.2 Obrana národa a sokolský odboj v počátečním období nacistické okupace

Nejrozsáhlejší strukturu českého národního odbojového hnutí v první fázi okupace vytvořila vojenská odbojová organizace Obrana národa (ON). V jistém smyslu je paradoxní, že právě v „mírovém období“ mezi březnem a zářím 1939 měla v českém ilegálním hnutí nejvýznamnější a nejdůležitější úlohu „podzemní armáda“, která měla hrát podobnou roli jako pozdější vojenské organizace vytvořené například v rámci

²⁶ JACKSON, Julian: *Francie v temných letech 1940–1944*. Praha 2006, s. 394–404.

²⁷ BUSMAN, Star: *Osvobození. Nizozemsko a Belgie za 2. světové války*. Praha 2011, s. 13–14.

polského nebo norského hnutí odporu. Pro český odboj byl ovšem tento mír v podstatě nežádoucím stavem a jeho naděje se upínaly k vypuknutí války, která měla umožnit obnovení československé státnosti, stejně jako předchozí světový válečný konflikt přinesl její vytvoření. Mezi příslušníky důstojnického sboru československé armády se také výrazně uplatňoval silný motiv nenaplněného poslání armády, která nemohla bojovat v září 1938, a v českých vlasteneckých kruzích byla často chápána jako jediná instituce předmnichovské republiky, která vyšla se ctí z národní tragédie podzimu roku 1938.²⁸

U zrodu ON stála část generality bývalé československé armády, která se v průběhu třetí dekády března 1939 sešla v Brně a krátce poté v Praze. Z těchto schůzek, kterých se zúčastnili generálové Josef Bílý, Sergej Vojcechovský, Sergej Ingr, Alois Eliáš a snad i Hugo Vojta, vzešel impuls k vytvoření „armády v podzemí“, která by v souvislosti s předpokládaným vypuknutím války mezi Německem a západními velmocemi a následným rychlým oslabením nebo dokonce zhroucením nacistické Třetí říše vystoupila z ilegality, zasáhla do boje proti okupantům, a rozhodující měrou tak přispěla k obnovení československé státnosti v předmnichovských hranicích. Základním úkolem ON tedy neměla být dlouhodobá ilegální aktivita, ale v podstatě „jednorázové“ vojenské vystoupení na straně vítězíci protiněmecké koalice, které se předpokládalo ve velmi blízké době. Proto byl také hlavní důraz v činnosti ON kladen na rychlé vybudování akceschopné vojenské struktury.²⁹

Velitelé Obrany národa nepočítali v samotném protektorátu se silným odporem německé armády, a dokonce nevylučovali, že by mohla toto území v důsledku svého podstatného oslabení vyklidit bez boje. Jejich jednotky, zejména tzv. úderné oddíly, zde proto měly plnit roli spíše síly zastrašující a obsazující než bojové. V další fázi pak měla být na osvobozeném území uskutečněna mobilizace a zvláštní pěší útvar

²⁸ Moravské zemské muzeum Brno (dále MZMB), pozůstalost PhDr. Josefa Přikryla, inv. č. 6078, PŘIKRYL, Josef: *Vojenská odbojová organizace ON na Moravě*, II. část, s. 46.

²⁹ VAŠEK, František – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: Zvedli hlavy mezi prvními, *Vlastivědný věstník moravský* (dále *VVM*), č. 1/1998, s. 14. K těmto jednáním viz také GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Velké dějiny země koruny české: 1938–1945*, sv. XVa, Praha–Litomyšl 2006, s. 261.

ON měly dobýt odtržené pohraniční oblasti, a vytvořit tak *fait accompli* pro předpokládanou mezinárodní mírovou konferenci.³⁰

I když se zpětně při znalosti skutečného průběhu konce okupačního režimu jeví tyto plány jako značně nerealistické, při jejich koncipování sehrály zřejmě roli kromě podcenění síly a odolnosti německých vojenských a politických schopností i zkušenosti z podzimu 1918, kdy se na konci první světové války rakousko-uherská moc v podstatě bez výraznějšího odporu zhroutila a vojenské zásahy při prosazení autority nového státu byly nutné jen v těch oblastech Československa, v nichž převládalo nečeské obyvatelstvo.

Rozhodující podíl na vytvoření základní struktury Obrany národa, která vycházela z původní organizace československé armády a tehdejšího územně správního rozdělení českých zemí (tj. země, politické a soudní okresy a obce), měla likvidační skupina ministerstva národní obrany, respektive likvidační skupiny při nižších štábech a útvech československé armády. V čele ON stálo ústřední velení (divizní generál Sergej Ingr, armádní generál Josef Bílý, divizní generál Bedřich Neumann)³¹ a podřízená zemská velitelství Čechy (divizní generál Hugo Vojta) a Morava (divizní generál Bohuslav Všeticka). Později bylo vytvořeno i zemské velitelství Praha (divizní generál Bedřich Homola). Každé z těchto zemských velitelství mělo vytvářet ve své oblasti působení krajská velitelství a ta pak okresní, která měla být v zásadě umístěna v sídlech politických okresů. Nižšími články měly být úseky (nebo obvody), které obecně měly být totožné se soudními okresy. Jednotlivým obvodům měla být v jednotlivých menších městech, obcích nebo osadách podřízena jako nejnižší článek místní velitelství.³²

³⁰ MZMB, pozůstalost PhDr. Josefa Příkryla, inv. č. 6078, PŘÍKRYL, J.: *Vojenská odbojová organizace ON na Moravě*, II. část, s. 15; VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: Zvedli hlavy mezi prvními, *VVM*, č. 1/1998, s. 24.

³¹ Otázka vrchního velitele Obrany národa je předmětem historických diskusí už od 60. let 20. století. Zdá se, že v počáteční fázi vytváření odbojové organizace stála v čele ON tzv. „Rada starších“, tj. určité kolektivní vedení. Viz VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: Zvedli hlavy mezi prvními, *VVM*, č. 1/1998, s. 19.

³² KURAL, Václav: *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943* Praha 1997, s. 19–20. Týž: Hlavní organizace nekomunistického odboje v letech 1939–1941. *Odboj a revoluce – zprávy*, č. 2/1967, s. 14–21.

Generál Josef Bílý, velitel odbojové organizace Obrana národa

V případě středomoravského regionu ale tento obecný koncept v praxi výrazně pozměnilo několik specifických okolností. Zatímco většinou platilo, že politický okres zahrnoval dva nebo i více soudních okresů, v případě Olomoucka tomu bylo jinak – pod olomoucký soudní okres naopak spadaly dva politické okresy Olomouc-město a Olomouc-venkov. Dalším faktorem, který specificky ovlivnil podobu a zejména územní působnost jednotlivých okresních velitelství Obrany národa na střední Moravě, byly legální struktury, na jejichž platformě zde měla být budována vojenská struktura ON. Konkrétně šlo o územní rozsah olomouckého kraje Národního souručenství a také jednotlivých sokolských žup působících v tomto regionu (viz dále).

Při srovnání s jinými okupovanými zeměmi je možné konstatovat, že územní koncept výstavby vojenské odbojové organizace nebyl v evropském odbojovém hnutí ojedinělý – podobně byla vytvářena například polská Zemská armáda, která se členila do sedmnácti oblastí, odpovídajících předválečným vojvodstvím, ve větších městech pak existovaly její samostatné okruhy.

Předpokládalo se, že zemská velitelství ON se ve chvíli otevřeného protinacistického vystoupení stanou velitelstvím armád, krajská velitelství velitelstvím divizí, okresní velitelstvím pluků a obvodní velitelstvím praporů. Každé místní velitelství pak mělo být schopno postavit četou nebo aspoň družstvo. Velitelé ON na jednotlivých úrovních si také vytvářeli rámcové štáby složené z jednotlivých oddělení – zpravodajského, organizačního, dopravního, zbrojního, zásobovacího, finančního, zdravotnického atd.³³

³³ Podrobněji k formální struktuře Obrany národa viz také SKÝPALA, Marek: *Obrana*

Tato organizační činnost „shora“ často korespondovala, ale také se nezřídka křížila se spontánním úsilím, které na místní úrovni vyvíjeli vlastenci z řad aktivních i záložních důstojníků československé armády, funkcionářů Sokola, legionářů, učitelů, zaměstnanců železnic, pošt, telekomunikací atd. Tato „spontánnost“ také byla jednou z hlavních příčin, proč se vlastně nikdy nepodařilo strukturu ON podle původních plánů dobudovat a sjednotit. V případě střední Moravy tou nejdůležitější souběžnou ilegální aktivitou, která v některých případech dokonce předběhla výstavbu ON, byla rezistence vytvářená na bázi Sokola. Zvlášť výrazně se tato dvoukolejnost projevila v sídlech sokolských žup v Přerově, Prostějově a v Kroměříži.

Zejména na nižších úrovních Obrany národa je také zpětně často velmi obtížné až nemožné detailně podobu její struktury rekonstruovat, zejména co se týče přesného složení jednotlivých velitelství a také „funkcí“ konkrétních zapojených ilegálních pracovníků. Je pravděpodobné, že v některých případech buď tato plánovaná struktura vzhledem k různým vnějším okolnostem vznikla jen částečně, nebo nevznikla vůbec, případně – a to se týkalo zejména situace, kdy rozhodující úlohu neměli aktivní důstojníci československé armády – byla sice vytvořena okolo příslušného velitele skupina jeho spolupracovníků, ale nedošlo k nějakému přesnému rozdělení „funkcí“ nebo toto rozdělení bylo v podstatě jen formální.

Velmi různorodé bylo rovněž zapojení jednotlivých osob do odbojové činnosti. Většina členů plánovaných nebo rámcově vytvářených vojenských jednotek ON nebyla o ilegální činnosti informována a byla prozatím vedena jen „evidenčně“, naproti tomu angažovaní odbojoví pracovníci zpravidla působili nejen při organizačním vytváření „podzemní armády“, ale často i v řadě dalších aktivit – zpravodajství, získávání zbraní, organizaci tajných přechodů hranic, distribuci ilegálního tisku atd.³⁴

*národa na Ostravsku. Přerov 2002, s. 30 ad. Viz též KOKOŠKA, Stanislav (ed.): *Obrana národa v dokumentech. 1939–1942*. Praha 2018, s. 7.*

³⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945*. Olomouc 1997, s. 47.

Do čela zemského velitelství pro Moravu byl – jak již bylo zmíněno – postaven divizní generál Bohuslav Všetička, který byl veřejně přece jen méně známý než generálové Antonín Hasal nebo Vojtěch Boris Luža. Všetička se 6. dubna 1939 sešel s generálem Ingram, který ho pověřil organizováním odbojového hnutí na Moravě. Následně pak byl vytvořen štáb zemského velitelství a jmenováni i jednotliví krajsí velitelé. Do působnosti moravského zemského velitelství ON od května 1939 spadalo celkem šest krajských velitelství: Brno-město, Brno-venkov, Olomouc, Jihlava, Uherské Hradiště a Moravská Ostrava. Původně se počítalo s přímým podřízením jednotlivých krajů zemskému velitelství, ale vzhledem k těžkopádnosti spojení byly koncem května 1939 zřízeny jako velitelské mezičlánky dvě oblasti: Západ-Brno v čele s brigádním generálem Františkem Sluněčkem a Východ-Olomouc, které velel brigádní generál Václav Ždímal. Jeho zástupcem byl určen plukovník generálního štábu Jan Procházka a náčelníkem štábu plukovník generálního štábu Stanislav Mazel. Tato východní oblast, jejíž štáb tvořilo celkem 16 důstojníků, zahrnovala kraje Obrany národa Olomouc, Moravská Ostrava a Uherské Hradiště.³⁵

O poměrně rychlé vybudování velitelské struktury Obrany národa na Moravě se zasloužil zejména Všetičkův náčelník štábu plukovník Václav Lysák, který díky svým předchozím funkcím ve štábu IV. armádního sboru v Olomouci a III. armádního sboru v Brně měl přehled o schopných důstojnících. Základní úkoly organizační výstavby Obrany národa na Moravě byly splněny do léta 1939, podle hlášení generála B. Všetičky z července 1939 vykazovala ON na Moravě v té době 90 rámcových pěších praporů, každý z nich o síle 700–900 mužů.³⁶

³⁵ VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: Zvedli hlavy mezi prvni, *VVM*, č. 1/1998, s. 18. K činnosti generála V. Ždímalu viz CEKL, Jan.: *Kraj, jímž táhla válka. Děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 3. opr. vydání, Olomouc 1947, s. 33; LÁŇÍK, Jaroslav (ed.): *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha 2005, s. 338–339.

³⁶ MZMB, pozůstalost PhDr. Josefa Přikryla, inv. č. 6077, PŘIKRYL, J.: *Vojenská odbojová organizace ON na Moravě*, I. část, s. 20.

1.2.1 Výstavba a struktura ON na střední Moravě

Většina území střední Moravy spadala do působnosti krajského velitelství Obrany národa v Olomouci, které mělo organizačně řídit jednotlivá okresní velitelství ON v politických okresech Olomouc-město, Olomouc-venkov, Přerov, Litovel, Prostějov, Kroměříž a Holešov a v soudním okrese Lipník nad Bečvou, i když začlenění tohoto okresu do struktury ON zůstalo po celou dobu existence této odbojové organizace poměrně neujasněné (viz dále).³⁷ Při bližším zkoumání vývoje v rámci jednotlivých středomoravských okresních velitelství je také třeba říci, že pro efektivní řízení z jednoho centra, Olomouce, šlo o příliš rozsáhlou oblast. Důsledkem bylo, že například ve vzdálenějším Kroměřížsku probíhalo vytváření a činnost ON do značné míry autonomně, bez významnějšího řídicího vlivu krajského velení ON v Olomouci.

Vytvořením krajského velitelství ON v Olomouci byl v květnu 1939 pověřen pplk. Svatopluk Weinstein, který po odchodu z československé armády zastával funkci tajemníka sportovního klubu obchodní firmy ASO. Mezi jeho hlavní spolupracovníky v rámci tohoto velitelství patřili škpt. Rudolf Vašíček, škpt. Jan Skokánek, škpt. Ladislav Polian, por. v záloze a obchodní ředitel firmy ASO Josef Vymlátíl a náčelník olomoucké sokolské župy a odborný učitel Miloslav Václavík. Do čela okresního velitelství ON Olomouc-město byl postaven pplk. Metoděj Šimek a pro Olomouc-venkov byl určen pplk. Oskar Schreiber. Je logické, že hlavní personální oporu výstavby ON v samotné Olomouci představovalo zázemí bývalé mimořádně silné vojenské posádky, ale odbojová organizace soustředila ve svých řadách i mnoho bývalých legionářů, funkcionářů Sokola, učitelů, úředníků, poštovních zaměstnanců, železničářů atd.³⁸

³⁷ VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: *Zvedli hlavy mezi prvními, VVM*, č. 1/1998, s. 21.

³⁸ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945*. Olomouc 1997, s. 47; BARTOŠ, Josef. – TRAPL, Miloš.: *Za nacistické okupace*. In: SCHULZ, Jindřich (red.) a kol.: *Dějiny Olomouce*, 2.sv., Olomouc 2009, s. 234. I když k formálnímu ustavení krajského velitelství ON v Olomouci došlo „až“ v květnu 1939, je zřejmé, že organizační činnost Obrany národa zde probíhala už předtím. Ke krajskému velitelství ON v Olomouci viz Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), archivní fond (dále AF) B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-237-20, kart. 237, spis Josefa Vymlátíla a spol.

V politickém okrese Litovel se stal velitelem ON František Kruš, učitel z měšťanské školy v Moravičanech. Své spolupracovníky si vybíral mezi svými profesními kolegy (Rostislav Ambroš, Josef Vymětal a Jan Linhart) a v důstojnických kruzích (pplk. Josef Kolář a škpt. Ladislav Chrudina). Před svým odchodem do Polska v červenci 1939 s F. Krušem na výstavbě ilegální organizace úzce spolupracoval také učitel z Litovle a npor. v záloze Ladislav Bedřich. Organizační výstavba ON na Litovelsku předpokládala vytvoření pěšího pluku, a to na základě místních jednotek ve více než třiceti obcích.³⁹

Jednou ze základních otázek, kterou museli obecně velitelé ON řešit, byla platforma, na níž měly být plánované vojenské jednotky vytvářeny. V případě olomouckého krajského velitelství ON se mělo stát touto organizační základnou Národní souručenství (NS). Ilegální organizace se proto měla opírat o kraj č. 3 NS, který měl centrum v Olomouci a zahrnoval politické okresy Olomouc-město, Olomouc-venkov, Litovel, Prostějov, Přerov, Kroměříž, Holešov a soudní okres Lipník nad Bečvou. Olomoucké krajské velitelství ON tedy svým působením územně přesně kopírovalo tento kraj, což bylo také důvodem, proč pod něj spadal i soudní okres Lipník nad Bečvou, který přitom z územně-správního hlediska patřil pod politický okres Hranice, a tedy by měl podle základního funkčního schématu Obrany národa náležet pod její krajské velitelství v Moravské Ostravě.⁴⁰

Hlavní úlohu při výstavbě vojenské organizace ON měly sehrát tzv. Pořadatelské sbory, což byla polovojenská součást Národního souručenství, která měla formálně zabezpečovat jeho akce a plnit při nich pořádkovou službu. Pořadatelské sbory měly být také protiváhou agresivních bojůvek českých fašistických skupin, zejména Vlajky a Svato-plukových gard. V Pořadatelských sborech měli mít rozhodující úlohu

³⁹ K osobnosti Ladislava Bedřicha viz KONEČNÝ, Karel – FIDLER, Jiří: Podplukovník Ladislav Bedřich. K 35. výročí úmrtí loštického rodáka a spolubojovníka gen. Ludvíka Svobody. *VFM*, č. 3-4/2021, s. 193–208.

⁴⁰ Ani v dosavadní odborné literatuře k tématu ON na Moravě ale tento důvod pro začlenění Lipnícka pod krajské velení ON v Olomouci není zmíněn. Viz např. SKÝPALA, M.: *Obrana národa na Ostravsku*, c. d., s. 73.

bývalí aktivní důstojníci československé armády, i když formálně měli z krycích důvodů v čele stát spíše důstojníci záložní a nevojáci. V čele krajského (někdy je uváděno i „župního“) vedení Pořadatelských sborů v Olomouci stáli dva bývalí zpravodajští důstojníci československé armády – již zmínění pplk. Metoděj Šimek a škpt. Jan Skokánek.⁴¹

Vytváření ilegální organizace právě na bázi Národního souručenství a Pořadatelských sborů nebylo ovšem v některých ohledech úplně neoptimalnějším řešením. Problémem byla mimo jiné neschopnost nebo nespolehlivost části funkcionářů těchto organizací, inklinujících v některých případech i ke spolupráci s okupačním režimem. Vázlo i vytváření dílčích vojenských jednotek a část odbojových pracovníků zapojených do činnosti ON zejména mimo Olomoucko neměla k Pořadatelským sborům důvěru, a proto ilegální činnost na této bázi odmítala. Vytváření odbojové struktury na tomto základě se tak v různé míře uplatnilo – kromě samotného Olomoucka – nakonec jen v některých regionech spadajících pod olomoucké krajské velitelství ON.⁴²

K určitému pokusu o využití Pořadatelských sborů pro účely ilegální práce tak došlo na Kojetínsku, a to pod patronací místního okresního vedoucího Národního souručenství Matouše Varty.⁴³ V soudním okrese Lipník nad Bečvou určil pplk. Šimek jako velitele místních Pořadatelských sborů Jaroslava Zehnal, nadporučíka v záloze, civilním povoláním řídícího učitele v obci Bohuslávky. Zehnalovým „technickým poradcem“ se stal kapitán dělostřelectva Evžen Vašíček (bratr škpt. R. Vašíčka), bývalý aktivní důstojník. Zehnal se rovněž zúčastnil i instruk-

⁴¹ O zapojení Pořadatelských sborů a Národního souručenství do ON na Olomoucko viz BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945*, c. d., s. 49–50. Autor v této publikaci ale vnímal Pořadatelské sbory spíše jako určitou paralelní strukturu k organizaci ON, což podle vzpomínek pamětníků neodpovídá skutečnosti. Viz vzpomínky Mariana Motáně, *Kultura Přerov (dále KP)*, srpen 1966, s. 72. K ilegální činnosti M. Šimka v rámci Národního souručenství viz MZA Brno, AF B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-175-33, kart. 175, spis Metoděje Šimka.

⁴² Státní okresní archiv Přerov (dále SOKA Přerov), archivní fond Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků Přerov (dále AF OV ČSPB Přerov), sign. 1/4508/1985 – zpráva o činnosti ON v Lipníku. K zapojení Pořadatelských sborů do ilegální činnosti viz poprvé CEKL, J.: *Kraj, jímž táhla válka*, c. d., s. 19–22.

⁴³ JIRÁK, Petr: *Kojetín v období protektorátu. Vybrané kapitoly*. Kojetín 2015, s. 10–11.

tázní porady v Olomouci, na níž jednotliví místní velitelé Pořadatelských sborů dostali pokyny k ilegální činnosti.⁴⁴

Když ale protektorátní správa už v polovině května 1939 Pořadatelské sbory úředně rozpustila, bylo nutné odbojovou organizaci na Lipnicku budovat v podstatě znovu a na jiných základech. Koncem května 1939 proto jmenoval olomoucký krajský velitel ON Svatopluk Weinstein velitelem ON v soudním okrese Lipník nad Bečvou kapitána Evžena Vašíčka a Jaroslav Zehnal se stal jeho zástupcem. Ovšem už vzhledem k tomu, že E. Vašíček plnil zároveň úlohu Weinsteinova pobočníka a v září 1939 byl jmenován také okresním velitelem ON v Přerově, připadla rozhodující úloha při výstavbě odbojové organizace na Lipnicku opět Zehnalovi, který jako člen Sokola a řady dalších společenských organizací znal dobře místní poměry. Své spolupracovníky a velitele plánovaných rot a čet ON v jednotlivých obcích si Zehnal nyní vybíral zejména v řadách zdejších učitelů, kteří byli často také záložními důstojníky československé armády.⁴⁵

Původní plán výstavby ON na Lipnicku tak počítal s vybudováním čtyř rot, z nichž každá měla mít tři čety, které měly být vytvářeny v jednotlivých obcích soudního okresu. Tento plán dále předpokládal, že každá z těchto čet bude mít tři družstva po 12 členech. Velitelství jednotlivých rot mělo být jednak v samotném Lipníku nad Bečvou (velitel Alois Hrbata, poručík v záloze), dále v Bohuslávkách (velitel Rudolf Kovařík, odborný učitel a poručík dělostřelectva v záloze), v Tršicích (velitel Miroslav Vašíček, odborný učitel a npor. pěchoty v záloze) a v Týně nad Bečvou (František Skotálek, nadporučík pěchoty v záloze).⁴⁶

Vzhledem k tomu, že v poválečném přehledu činnosti lipnické ON nejsou u některých rot uvedeni velitelé jednotlivých čet, lze předpokládat, že zde nebyla výstavba ilegální organizace do této úrovně dokon-

⁴⁴ SOKA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4762/1985 – zpráva Jaroslava Zehnala o činnosti ve vojenské organizaci domácího odboje ON. Ke gestapem zjištěné ilegální činnosti E. Vašíčka v rámci ON viz MZA Brno, AF B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-6-1, kart. 6, spis Evžena Vašíčka.

⁴⁵ SOKA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4762/1985 – zpráva Jaroslava Zehnala o činnosti ve vojenské organizaci domácího odboje ON.

⁴⁶ SOKA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4508/1985 – zpráva o činnosti ON v Lipníku.

čena. Zvláštní posláni měla mít samostatná „pohraniční“ četa ve Velkém Újezdě, které měl velet Karel Štajgrle. Jejím úkolem bylo sledovat vývoj na území odtrženého pohraničí a podávat zpravodajské informace o této oblasti.⁴⁷

V rámci ilegální práce lipnické ON byly dále řešeny otázky spojení, prováděn soupis použitelných dopravních prostředků, ze zdrojů Spolku československého červeného kříže zajišťován zdravotnický materiál atd. Jaroslav Zehnal také udržoval kontakty s funkcionáři Sokola v Hranicích a v Přerově. Postupně měly být také na Lipnicku z původních čtyř rot postaveny tři prapory, k tomu ale už kvůli zásahu gestapa proti Obrance národa nedošlo.⁴⁸

Olomoucké krajské velení ON ovšem nepovažovalo situaci na Lipnicku za vyhovující a perspektivně počítalo s jeho užším začleněním pod okresní velení ON v Přerově. Zdá se, že právě to bylo jednou z příčin zmíněného jmenování Evžena Vašíčka do čela přerovského okresního velení ON v září 1939. Fakticky ovšem tato neujasněnost velitelské struktury nakonec vedla k tomu, že Obrana národa na Lipnicku působila bez užšího napojení jak na okresní velitelství ON v Přerově nebo případně v Hranicích, tak také na příslušná krajská velitelství v Olomouci nebo případně Moravské Ostravě. To se ovšem paradoxně projevilo jako výhoda při pozdějším vyšetřování gestapa, které nezískalo o skutečné činnosti ON na Lipnicku – s výjimkou jména Jaroslava Zehnala – prakticky žádné konkrétní informace. Jeho spolupracovníci z Lipníku nad Bečvou i z dalších obcí tak zůstali neodhaleni a řada z nich se v dalším průběhu okupace zapojila i do jiných odbojových skupin a aktivit.

Kromě samotného Olomoucka se koncepce organizační výstavby ON na platformě Národního souručenství a Pořadatelských sborů uplatnila zpočátku i na Prostějovsku. Jedním z důvodů bylo i to, že čele zmíněného olomouckého kraje Národního souručenství stál bývalý funkcionář Národního sjednocení a starosta Prostějova Jan Sedláček.⁴⁹

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Viz MZA Brno, AF B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-152-10, kart. 152 a 100-175-33, kart. 175, spisy Jana Sedláčka.

Velitelem Pořadatelských sborů v soudním okrese Prostějov, které zahrnovaly celkem 72 družstev, se stal mjr. lelectva Otakar Hána a později škpt. v záloze Bohuslav Pacholík, ředitel prostějovské městské spořitelny a sokolský funkcionář. V soudním okrese Plumlov zahrnovaly tyto Pořadatelské sbory celkem 35 družstev v čele s Josefem Petrželou, učitelem z Drahan, jehož zástupcem byl Josef Klvaňa, rovněž učitel ze Zdětína.⁵⁰

Formálně byl okresním velitelem ON politickém okrese Prostějov jmenován pplk. Ludvík Cibulka, italský legionář a v roce 1938 velitel praporu Stráže obrany státu (SOS) v Moravské Ostravě, ale reálně zde odbojovou činnost řídil zejména doktor Josef Čermák, sokolský funkcionář, profesor prostějovského gymnázia a záložní důstojník československé armády. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky byli pplk. František Václavek a Bohuslav Pacholík. Kromě již zmíněných Pořadatelských sborů byla pro organizaci ON využita také struktura prostějovské sokolské župy, s jejímž obvodem se působení tohoto okresního velitelství krylo, a velitelský sbor ON se tak skládal zejména ze sokolských funkcionářů.

Celé území prostějovského politického okresu bylo přitom rozděleno na tři obvody, přičemž jedním z nich bylo samotné město Prostějov (velitel Josef Čermák), dále zde byl severozápadní obvod (velitelé prodavač František Adámek a úředník Soběslav Kýr), složený z devíti okrsků (Plumlov, Konice, Drahan, Malé Hradisko, Ptení, Zdětín, Kostelec na Hané, Olšany a Hluchov), a konečně jihozápadní obvod (velitel Vojtěch Svozil, rolník z Vřesovic), v němž měly být místní jednotky ON (družstva) postaveny v celkem 16 obcích. Z hlediska svého profesního zařazení hráli v činnosti ON na Prostějovsku nejdůležitější úlohu kromě bývalých aktivních důstojníků československé armády také učitelé a státní i soukromí zaměstnanci.⁵¹

⁵⁰ BARTOŠ, J.: *Prostějovsko v době nacistické okupace a protifašistický odboj v letech 1939–1945*. Olomouc 1998, s. 25–26.

⁵¹ Tamtéž. K zapojení členů a funkcionářů Sokola do Obrany národa na Prostějovsku viz také PRÍDAL, Jan a kol.: *Sokolský odboj na Moravě 1939–1945*. Prostějov 2012, s. 165–168. Viz též MZA Brno, AF B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-213-1, kart. 213, spis Josefa Klvani.

Rozhodující roli měl Sokol i pro činnost Obrany národa v politickém okrese Přerov, jehož součástí byly soudní okresy Přerov a Kojetín. V Přerově sehrál při konstituování zdejšího okresního velitelství důležitou úlohu kpt. gšt. Jaroslav Gardavský, vedoucí organizačního oddělení ve Všetickově štábu zemského velení ON. Gardavský – rodák z Přerova – kontaktoval v dubnu 1939 nadporučíka pěchoty Mariana Motáně, který bydlel v té době v Hranicích, získal ho pro odbojovou činnost a pověřil ho formálním vedením ON v politickém okrese Přerov a soudním okrese Lipník nad Bečvou, a to s podřízením krajskému velení ON v Olomouci.⁵²

Plány odbojové činnosti byly Motánovi upřesněny v průběhu května 1939 při dalších schůzkách s J. Gardavským v Brně, na kterých se setkal i se štábním kapitánem Čestmírem Jelínkem, vedoucím zpravodajského oddělení ve štábu moravského zemského velení ON. Další setkání pak absolvoval i s pplk. S. Weinsteinem v Olomouci. Původní koncepce Obrany národa na Přerovsku, kterou navrhl Gardavský, předpokládala podle olomouckého vzoru organizační výstavbu odbojové organizace pod krytím Pořadatelských sborů.⁵³ Ještě v průběhu dubna 1939 se v Přerově ve stejnojmenném hotelu naproti vlakového nádraží uskutečnila také schůzka bývalých aktivních důstojníků československé armády, kteří po demobilizaci bydleli v tomto městě nebo v jeho okolí. Hlavním postavou zde byl opět kapitán J. Gardavský, který vyzval účastníky k boji za obnovení ČSR. Výzva se neminula účinkem a všichni přítomní se přidali k dispozici či odbojové činnosti.⁵⁴

Záhy se ovšem ukázalo, že bude nutné tuto původní představu o výstavbě odbojové organizace na Přerovsku revidovat. Místní odbojoví pracovníci neměli k činnosti Pořadatelských sborů důvěru a v životě Přerova hrála v „československém“ období armáda menší roli, nežli tomu bylo například v Olomouci, Kroměříži nebo v Hranicích. Zmí-

⁵² SOkA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/5604/1986 – přehled činnosti přerovské skupiny vojenského odboje.

⁵³ Vzpomínky Mariana Motáně, *KP*, srpen 1966, s. 72.

⁵⁴ SOkA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4772/1985 – vzpomínky Františka Bossa-nyho.

nění aktivní důstojníci, kteří zde v době vytváření ON bydleli nebo pracovali, sloužili původně většinou mimo Přerov, neznali dostatečně místní podmínky a nebyli úzce spjati s prostředím. Proto – i když se většinou jednalo o obětavé vlastence a řada z nich se zapojila do ilegální činnosti na různých úsecích – nemohli sehrát rozhodující úlohu při vytváření organizační struktury Obrany národa na Přerovsku.

Jako organizační řešení pro Přerovsko bylo proto zvoleno zapojení tělovýchovné organizace Sokol, konkrétně Středomoravské župy Kratochvílovy, jejímž byl Přerov sídlem. Gardavský doporučil Motáňovi jako spolehlivé vlastence MUDr. Adolfa Svozila a Karla Rosmuse, kteří se ve vznikajícím místním hnutí odporu v řadách Sokola výrazně angažovali. (Svozil později plnil kromě své funkce vedoucího zdravotní služby v přerovském okresním velitelství ON i úlohu spojky mezi Přerovem a zemským vedením Obrany národa v Brně.) I na Přerovsku ovšem existovaly poměrně úzké vazby mezi ilegální ON a Národním souručenstvím, protože Svozil stál tehdy v čele jeho přerovské organizace.⁵⁵

Po napojení nadporučíka Motáňe na přerovské sokolské pracovníky, ke kterému došlo ještě v průběhu dubna 1939, se konstituovalo velení ON pro soudní okres Přerov. Do jeho čela byl postaven zmíněný npor. M. Motáň, dalšími členy byli Karel Rosmus, Jan Paseka, Richard Bdinka a MUDr. Adolf Svozil. Od konce května 1939 pak došlo k začleňování skupin sokolského odboje do struktury Obrany národa.⁵⁶

Na Přerovsku se původně počítalo na bázi Středomoravské sokolské župy Kratochvílovy s postavením jednoho pěšího pluku ON v síle tří praporů. Aktivní zapojení do odbojové činnosti před vypuknutím plánovaného protinacistického povstání se předpokládalo ovšem jen do úrovně velitelů čet, většina ostatních členů připravovaných vojenských jednotek nebyla o ilegální práci informována a byla vedena jen evidenčně.

Ve vlastním městě Přerov byl pověřen vedením Obrany národa poručík v záloze Richard Bdinka, který společně s Motáněm rozdělil

⁵⁵ OkA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4758/1985 – vzpomínky A. Svozila.

⁵⁶ SOkA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/4336/1984 – Sokol Přerov v boji proti fašismu.

město na 12 úseků a vypracoval mobilizační plány pro případ ozbrojeného vystoupení, přičemž v každém z úseků měla být postavena vojenská jednotka o síle roty. Jádrem organizace sice měli být především členové Sokola, ale vedoucí ON se snažili podchytit i zaměstnance důležitých průmyslových podniků, například ve Středomoravských elektrárnách (SME) byl výstavbou jedné čety ON pověřen provozní úředník Jan Paseka a v Optikotechně byl vedoucím místní skupiny ON inženýr Jaroslav Smečka. Kontaktovány byly i jiné organizace, s jejichž členstvem se počítalo v nějaké formě pro odbojovou činnost, například MUDr. Adolf Svozil a Karel Rosmus spolupracovali s profesorem přerovského gymnázia Františkem Skoumalem, náčelníkem přerovského Junáka.⁵⁷

Rychle postupovala také výstavba ON mimo vlastní město Přerov, kterou měl v okresním vedení ON na starosti stavební technik okresního úřadu v Přerově Karel Rosmus, poručík v záloze. Původní plány sokolského odboje počítaly s činností v rámci celé Středomoravské župy Kratochvílovy, do níž patřily sokolské jednoty i na Hranicku a Lipnicku, ale začlenění do ON si vynutilo organizační změny – soudní okres Hranice nyní spadal pod krajské velitelství ON v Moravské Ostravě a rovněž na Lipnicku – jak již bylo zmíněno – probíhala výstavba odbojové organizace do značné míry samostatně. Organizační činnost okresního velení ON v Přerově se tedy vztahovala víceméně jen na území soudního okresu Přerov, i když vazby na ilegální pracovníky v okolních okresech pochopitelně trvaly dál a byly využívány zejména při dalších odbojových aktivitách – distribuci ilegálních tiskovin, organizaci přechodů hranic, zpravodajství atd.

V rámci přerovského soudního okresu byly místní skupiny ON aspoň evidenčně vytvořeny kromě Přerova v 19 dalších obcích – Vlkoši, Dobřčicích, Horní Moštěnici, Troubkách, Henčlově, Bochoři, Újezdci, Beňově, Domaželicích, Želátovicích, Rokytnici, Předmostí, Lukové,

⁵⁷ SOKA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/5604/1986 - přehled činnosti přerovské skupiny vojenského odboje. Viz též MZA Brno, AF B 340 – Gestapo Brno, sign. 100-6-1, kart. 6, spis Richarda Bdíny.

Lověšicích, Brodku, Kokorách, Buku, Radslavicích a Pavlovicích. Tato struktura ON prakticky úplně odpovídala struktuře sokolských jednot v tomto soudním okrese, protože ty zde byly kromě jmenovaných obcí už jen v Říkovicích a Staré Vsi. Původní odbojové skupiny měly sokolský ráz, později získala organizace „vojenské rysy“, například v Brodku, v němž stál v čele ON učitel Ludvík Gayer, měla být podle mobilizačního plánu vytvořena rota ON o čtyřech četách. Opět platilo, že o tajné odbojové aktivitě věděla jen menší část členů Sokola, ostatní byli zapojeni pouze do legálních záležitostí souvisejících s činností tělovýchovné organizace a s jejich aktivní účastí se počítalo až ve chvíli povstání proti okupantům.⁵⁸

Vliv „sokolské linie“ na organizaci ON na Přerovsku byl tak dominantní, že v soudním okrese Kojetín, který přitom ze správního hlediska patřil do politického okresu Přerov, spadala většina místních sokolských jednot pod Hanáckou župu se sídlem v Kroměříži, a proto byla podřízena kroměřížskému okresnímu velení ON, v němž měl Kojetínsko na starosti pplk. Vladimír Kurc, starosta Hanácké župy.⁵⁹

Hlavní úlohu při výstavbě ON na Kojetínsku sehrál Jan Šenk, starosta sokolské jednoty v Kojetíně a ředitel místní školy, s nímž úzce spolupracovali další představitelé Sokola Jindřich Riegl a Josef Bajer. Veliteli jednotlivých čet ON v samotném Kojetíně měli být Antonín Bartošek, Antonín Zatloukal, Vlastimil Hnilica a Emanuel Řihošek. K vytvoření místních skupin Obrany národa v soudním okrese Kojetín došlo na bázi místních sokolských jednot dále v Nezamyslicích (Jaroslav Soušek), Němčicích na Hané (Josef Přivřel) a Obědkovicích (Jiříčný).⁶⁰

Je otázkou, zda tento do značné míry autonomní vývoj organizační struktury ON na Přerovsku byl úplně v souladu s představami krajského

⁵⁸ Viz MOŽIŠ, MILAN: *Komunisté v čele národně osvobozenického zápasu na střední Moravě v letech 1939–1945*, disertační práce na FF UP v Olomouci, Olomouc 1983, s. 90 a 214; vzpomínky Augustina Žilinského, *KP*, červen 1967, s. 207–208.

⁵⁹ Některé sokolské jednoty v kojetínském soudním okrese spadaly ovšem také pod přerovskou nebo prostějovskou sokolskou župu.

⁶⁰ K činnosti kojetínské ON viz např. SOKA Přerov, AF OV ČSPB Přerov, sign. 1/1989/1979 a sign. 1/5510/1986 – sokolský odboj v Kojetíně.

velitelství odbojové organizace v Olomouci. Jeho velitel S. Weinstein totiž nakonec zasáhl do činnosti přerovské ON výrazně tím, že – jak už bylo zmíněno – v září 1939 jmenoval do čela okresního vedení místo M. Motáně svého pobočníka kapitána Evžena Vašíčka. Následně pak došlo mezi Vašíčkem a ostatními členy přerovského okresního vedení k neshodám, které činnost přerovského okresního vedení ON načas do značné míry ochromily. V Přerově se proto Vašíčkovým hlavním spolupracovníkem stal PhMr. František Kočí, nadporučík v záloze, kterého Vašíček mimo jiné pověřil navázáním kontaktů s dalšími odbojovými skupinami vyvíjejícími v té době na Přerovsku činnost – PVVZ a ilegální KSČ.⁶¹

I když vnější příčinou zmíněných neshod měly být seznamy členů podzemní organizace, které si prý Vašíček vyžádal, je zřejmé, že v pozadí bylo i roztrpčení, které přerovští odbojoví pracovníci patrně pociťovali, protože Vašíčkovo jmenování do velitelské funkce v přerovské ON se dalo interpretovat jako nedůvěra krajského velení k jejich práci. V téže době ovšem docházelo k personálním výměnám i v rámci jiných velitelství ON (viz Moravská Ostrava a Hranice), takže je možné, že spíše než o nedůvěru šlo o výraz určitých koncepčních změn, které se projevovaly v činnosti ON a které souvisely se snahou o aktivizaci činnosti odbojové organizace po vypuknutí válečného konfliktu. Olomoucké krajské velení ON chtělo prostřednictvím Vašíčka také aktivizovat síť ON v prostoru Bystřice pod Hostýnem, ale k tomu už v důsledku zásahu gestapa proti ON na konci roku 1939 nedošlo.⁶²

Na Kroměřížsku sehrálo při vzniku okresního velitelství ON výraznou roli jednak poměrně silné vojenské zázemí v tomto regionu, například jen v samotné Kroměříži původně sídlilo velitelství 14. divize československé armády i některé další vojenské útvary, jednak to, že Kroměříž byla sídlem Hanácké sokolské župy. Mezi oběma těmito perspektivními základnami odbojové činnosti přitom existovaly silné vazby, například již zmíněný pplk. pěchoty Vladimír Kurc, legionář

⁶¹ Vzpomínky Evžena Vašíčka, *KP*, duben 1967, s. 183–185.

⁶² Tamtéž, s. 184.

z první světové války, byl i starostou sokolské jednoty v Kroměříži a posléze i celé Hanácké sokolské župy.⁶³

Počátky Obrany národa na Kroměřížsku je nutné vztáhnout do třetí dekády března 1939, kdy se zde zřejmě 25. března uskutečnila v bytě plk. Vladimíra Drnce schůzka důstojníků sloužících nebo žijících v tomto městě, které se zúčastnili kromě plk. Drnce i škpt. František Klvaňa, pplk. Ludvík Svoboda, škpt. František Zelinka, inženýr Vladimír Brůža a zřejmě i někteří další. Právě tito vlastenci pak hráli rozhodující roli při konstituování okresního vedení ON v Kroměříži, v jehož čele stál zpočátku pplk. Ludvík Svoboda a po jeho odchodu do emigrace na začátku června 1939 formálně plk. Vladimír Drnec, ale rozhodující úlohu měl inženýr Vladimír Brůža, ředitel kroměřížské továrny Magneton. Vojenským poradcem tohoto okresního velitelství byl brigádní generál Josef Zmek, bývalý velitel zmíněné 14. divize československé armády, a finančním poradcem bývalý ředitel kroměřížského okresního úřadu Antonín Rait. Kromě důstojnické a sokolské složky se na činnosti ON v Kroměříži výrazně podíleli také příslušníci místní policie a četnictva, a to zejména v oblasti zpravodajství.⁶⁴

Podobně jako u jiných okresních velitelstvích došlo i na Kroměřížsku k rozdělení na jednotlivé obvody, v nichž měly být vytvářeny vojenské jednotky pro připravované vojenské vystoupení. Stejně jako na Prostějovsku nebo Přerovsku i zde nakonec převážil „sokolský“ princip, protože tyto obvody byly vytvořeny nejen v rámci soudních okresů Kroměříž a Zdounky, které spadaly pod kroměřížský politický okres, ale i v dalších územních částech, které byly součástí jiných politických okresů, přitom ale v organizaci Sokola patřily právě pod Hanáckou župu se sídlem v Kroměříži. Tato župa se v té době skládala ze šesti okrsků – Kroměříž, Morkovice, Holešov, Kojetín, Hulín a Zlín.

⁶³ PŘIDAL, J. a kol.: *Sokolský odboj na Moravě 1939–1945*, c. d., s. 125.

⁶⁴ VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: Zvedli hlavy mezi prvními, *VVM*, č. 1/1998, s. 21; MIKŠÍK, Jiří: *Vítěznou cestou. Kronika protifašistického boje na Kroměřížsku v letech 1939–1945*. Kroměříž 1986, s. 16; SIGMUND, Ladislav: *Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939–1945*. Kroměříž 1975, s. 17; DUBOVSKÝ, Aleš: *Kroměříž ve stínu hákového kříže*. Kroměříž 1995, s. 20–22.

V samotné Kroměříži tak měl vojenskou organizaci na starosti záložní důstojník Ladislav Kavka, v Hulíně a okolí MUDr. Alois Dubovský, na Zdounecku škpt. František Zelinka pověřil organizační činností učitele zdounecké školy Bedřicha Zbořila, nadporučíka v záloze, na Morkovicu a Kojetínsku plnil tuto roli již zmíněný pplk. Vladimír Kurc, na Holešovsku pak starosta holešovské jednoty Sokola a ředitel reálného gymnázia v Holešově Ladislav Jaroš, v Bystřici pod Hostýnem odborný učitel Josef Novák a na Zlínsku blíže neurčený poručík Bendl.⁶⁵

Z tohoto přehledu je zřejmé, že kroměřížské vedení Obrany národa hrálo prakticky roli velitelství kraje a jeho vazby k olomouckému krajskému velení, i když existovaly, byly poměrně volné. (Zajímavé je, že obdobný model v podstatě existoval v letech 1939–1940 i u ilegální KSČ ve vztahu mezi jejím kroměřížským okresním vedením a olomouckým krajským vedením – viz dále.) Dvě vedoucí osobnosti kroměřížské ON – pplk. Ludvík Svoboda a škpt. František Klvaňa – odešly na začátku června 1939 ilegálně do Polska. Po jejich odchodu se vůdčí postavou kroměřížské ON stal – jak již bylo zmíněno – inženýr Vladimír Bruža.⁶⁶

Právě z hlediska dominance kroměřížského velitelství ON, které zasahovalo i do jejich oblasti působnosti, je nutné posuzovat i činnost okresních velitelství ON v Holešově a Bystřici pod Hostýnem. V případě Holešova je jako jeho okresní velitel uváděn pplk. František Horák, velitel hraničářského praporu 10, který byl v Holešově umístěn. Jeho zástupcem byl zpočátku poručík Hubert Königsmark a po jeho odchodu do Tábora npor. Alois Křišťůfek. Mezi jejich nejdůležitější

⁶⁵ JUCHELKOVÁ, Jitka: Válečné události na Zdounecku 1939–1945. In: *Archivní sborník 2005*. Kroměříž 2005, s. 157. K organizaci ON na Kroměřížsku viz též MIKŠÍK, J.: *Vítěznou cestou*, c. d., s. 15; SIGMUND, L.: *Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939–1945*, c. d., s. 17.; SVOBODA, Ludvík: *Cestami života*, I. díl, Říčany u Prahy, 1996, s. 199–200. Okres Zlín formálně patřil v organizaci Obrany národa pod krajské velitelství v Uherském Hradišti a jeho velitelem byl škpt. v záloze Miroslav Lorenc.

⁶⁶ Viz např. SVOBODA, Ludvík: *Deník z doby válečné (červen 1939–leden 1943)*. Praha 2008, s. 19–20. V tomto ohledu stojí za pozornost, že podle obecných principů činnosti ON neměli do zahraničí odcházet ti důstojníci, kteří již byli zapojeni do domácích odbojových struktur, pokud jim samozřejmě nehrozilo nebezpečí zatčení nebo si jejich odchod přímo nevyžádalo exilové vedení. V případě kroměřížské ON toto pravidlo nebylo dodrženo a je otázkou, z jakých důvodů se tak stalo.

Příjezd německých jednotek 15. března 1939 do Hranic

spolupracovníky pak patřili por. Jan Marek, npor. Otakar Wollner, mjr. Karel Vojtek a někteří další. Výrazná byla – jak již bylo zmíněno – i angažovanost holešovských funkcionářů Sokola v čele s jeho starostou Ladislavem Jarošem.⁶⁷

V soudním okrese Bystřice pod Hostýnem, který až do jeho zrušení v roce 1942 patřil pod politický okres Holešov, byl velitelem ON jmenován úředník městské spořitelny a starosta místní jednoty Sokola František Ermis. K jeho nejbližším spolupracovníkům patřili odborný učitel Josef Novák, nájemce turistické chaty na Tesáku František Kubíč, úředník firmy Impregna Oldřich Dolák, policejní strážník Vojtěch Zicháček a nájemce hotelu na Říce Antonín Srkala.⁶⁸

Do středomoravského regionu zasahovalo svým působením také krajské velitelství ON v Moravské Ostravě, pod které spadalo okresní velitelství ON v Hranicích. Pod toto ostravské krajské velitelství, v jehož čele stál do srpna 1939 podplukovník Edmund Klímecký (rodák z Ko-

⁶⁷ KOPEČNÝ, Petr: Pod hnědým příkrovem. In: DVOŘÁK, Jan a kol.: *Holešov – město ve spirálách času*. Brno 2018, s. 207; PŘIDAL, J. a kol.: *Sokolský odboj na Moravě 1939–1945*, c. d. s. 134; NEUMANN, Miroslav: Vzpomínka na pplk. Františka Horáka a osvobození Holešova. *Holešovsko*, květen 1995, s. 8–9.

⁶⁸ VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, Z.: Zvedli hlavy mezi prvni, *VVM*, č. 1/1998, s. 21; K činnosti ON v Bystřici pod Hostýnem viz DOLÁKOVÁ, Marie – HOSÁK, Ladislav: *Dějiny města Bystřice pod Hostýnem*. Brno 1980, s. 143.

jetína), patřily dále okresy Ostrava, Frýdek, Místek a Valašské Meziříčí, z něhož se v listopadu 1939 vyčlenil okres Rožnov pod Radhoštěm, a dočasně také okres Vsetín, který ale posléze přešel do působnosti krajského velitelství ON v Uherském Hradišti. Pod ostravské krajské velení ON spadala také odbojová organizace Obrana Slezska, která se vytvořila v okresech Opava a Bílovec.⁶⁹

Konkrétně na Hranicku hráli v činnosti Obrany národa rozhodující úlohu bývalí aktivní důstojníci československé armády spjatí s hranickou vojenskou akademií a vojenskými útvary umístěnými před okupací ve městě, zejména dělostřeleckým plukem 108. Okresní velení ON se zde začalo formovat v druhé polovině dubna 1939 po schůzce některých vojenských činitelů v obci Velká u Hranic. Tohoto setkání se účastnili brigádní generál Otakar Zahálka, štábní kapitán Rudolf Řípa, štábní kapitán Václav Pukl, majitel instalatérského závodu špkt. Hubert Pavezka, rotmistr Jan Čech a poručík v záloze Alfréd Urban. Zde i a na dalších schůzkách, které se konaly ve Velké a také v hostinci Na Kačeně u obce Špičky, byly projednávány záležitosti výstavby podzemní organizace a přidělovány úkoly jednotlivým ilegálním pracovníkům.⁷⁰

Hlavním inspirátorem ilegální činnosti v Hranicích byl zpočátku brigádní generál Otakar Zahálka, poslední předválečný velitel hranické Vojenské akademie. Zahálka ovšem Hranicko už na jaře 1939 opustil a odešel do Prahy a posléze do Zlína. Do čela okresního vedení ON v Hranicích pak byl krajským velitelem ON v Ostravě podplukovníkem Edmundem Klímkem jmenován štábní kapitán Václav Pukl. Ten se pak společně s Rudolfem Řípou a Hubertem Pavezkou několikrát v Hranicích s podplukovníkem Edmundem Klímkem setkal. Udržováním spojení mezi krajským vedením ON a Hranicemi byli pověřeni kapitán Jan Chvatík a major Josef Tichý.⁷¹

⁶⁹ Vašek, F. – Štěpánek, Z.: Zvedli hlavy mezi prvními, *VVM*, č. 1/1998, s. 22. K Obráně národa na Ostravsku viz STOLARÍK, Ivo: *Patřili k prvním*, Ostrava 1994; SKÝPALA, M.: *Obrana národa na Ostravsku*, c. d.

⁷⁰ Materiály z muzejní expozice Pamětní síně odboje v Hranicích. Viz též MARIÁNEK, Alois (red.): *Hranicko v odbojích 1914–1989*, Hranice 1996, s. 26–28.

⁷¹ V některých publikacích je Václav Pukl zaměňován se svým bratrem učitelem Jaro-mírem Puklem, který byl rovněž jedním z vedoucích představitelů odbojového hnutí

Pro potřeby výstavby ON byl soudní okres Hranice rozdělen na obvody Hranice-město, v němž měl vytváření ilegální organizace řídit sám Václav Pukl, Hranice-východ, kde měl výstavbu odbojové struktury na starosti Rudolf Řípa a Hranice-západ, kde bylo velení svěřeno Hubertu Pavezkovi. Takto posléze rekonstruovalo organizační schéma ON na Hranicku při vyšetřování gestapo, je ale zřejmé, že skutečná struktura Obrany národa na Hranicku byla mnohem členitější a velitelskými funkcemi v ní bylo pověřeno více osob. Bohužel rekonstrukce skutečné nebo jen plánované výstavby ON v soudním okrese Hranice je zpětně velmi obtížná až nemožná už vzhledem k tomu, že prakticky všichni vedoucí představitelé hranické ON se posléze stali obětmi nacistických represí.⁷²

Vedoucí představitelé hranické ON se pochopitelně snažili získat kontakty i na další organizace, u jejichž členů předpokládali ochotu zapojit se do ilegální práce. V místní jednotě Československé obce legionářské vyvíjel v tomto směru aktivitu její předseda major Eduard Ledeč, jednatel František Svozil a člen výboru knihař Alois Schützer. Hubert Pavezka získal pro spolupráci také hranickou organizaci Sdružení československých dobrovolců z let 1918–1919 a Václav Pukl představoval kontakt na místní Sokol. Podle plánů na připravované protinacistické povstání měl soudní okres Hranice postavit jeden pěší prapor, dvě dělostřelecké baterie a jednu ženijní četú.⁷³

Na personální vedení hranické ON měly ale výrazný dopad odchody některých jejích představitelů z Hranic – kromě již zmíněného generála Zahálky se to týkalo i majora Eduarda Ledeče, který se přestěhoval do Rychnova nad Kněžnou, a Rudolfa Řípy, který odešel do Čech a začal působit v ústředí ON v Praze.⁷⁴

na Hranicku a v roce 1944 významným spolupracovníkem západního paravýsadku Clay (viz dále). K osobnosti generála Zahálky viz příležitostná publikace k stému výročí jeho narození *Velitel a pedagog*. 1991, autor a místo vydání neuvedeny; LÁŇÍK, J. (ed.): *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, c. d., s. 332.

⁷² SKÝPALA, M.: *Obrana národa na Ostravsku*, c. d., s. 73.

⁷³ Tamtéž a MARIÁNEK, Alois (red.): *Hranicko v odbojích 1914–1989*, c. d., s. 26–28.

⁷⁴ Materiály z muzejní expozice Pamětní síně odboje v Hranicích.

Zhruba ve stejné době jako v Přerově došlo také k vnitřním sporům i v okresním vedení ON v Hranicích. Jeho velitel Václav Pukl po zatýkání v rámci akce *Albrecht der Erste*, v rámci níž byl internován i Hubert Pavezka, na začátku září 1939 z opatrnosti utlumil další organizační výstavbu místní odbojové organizace. To bylo ovšem v rozporu s celkovou koncepcí velení Obrany národa, které naopak chápalo vypuknutí války jako signál k urychlenému dobudování organizační struktury podzemní armády. Nový ostravský krajský velitel ON škpt. Ladislav Mácha, který vystřídal v této funkci v srpnu 1939 pplk. E. Klíma, proto vyslal do Hranic kapitána Jana Chvatíka, který měl prověřit stav místní ilegální organizace. Chvatík se následně dostal do silných sporů s Václavem Puklem a Rudolfem Řípou, které byly urovnány až Máchovým zástupcem poručíkem Čestmírem Ruskem. V listopadu 1939 pak Mácha sice potvrdil ve funkci okresního velitele ON Václava Pukla, ale jeho zástupcem byl jmenován právě Jan Chvatík.⁷⁵

1.2.2 Ilegální činnost Sokola a civilní skupiny ON

Jak již bylo popsáno výše, výraznou roli v organizaci Obrany národa (nejen) v řadě středomoravských regionů mělo zapojení tělovýchovné organizace Sokol. Sokol představoval pro maskování organizačních snah odboje relativně vhodnou platformu, protože až do dubna 1941, kdy byla jeho činnost zastavena, mohl legálně působit. Toto propojení legální a nelegální organizace ovšem v případě prozrazení odbojové činnosti pochopitelně Sokol kompromitovalo a vytvářelo vhodnou záminku k represivním zásahům vůči němu.

Kromě toho, že Sokol představoval platformu pro činnost ON i dalších odbojových organizací, jeho členové se zapojili i do samostatné ilegální činnosti na úrovni jednotlivých jednot, žup i ústředí. Už v létě 1939 vzniklo v ústředí Sokola z podnětu Augustina Pechláta zvláštní konspirativní centrum – tzv. Komise pro styk se župami, jejímž úkolem bylo aktivizovat sokolskou organizaci pro potřeby ilegální práce. Členové

⁷⁵ SKÝPALA, M.: *Obrana národa na Ostravsku*, c. d., s. 71. Viz také STOLARÍK, I.: *Patřili k prvním*, c. d., s. 123–125.

této komise, kterými byli Bohumil Havel, Otakar Klich, Svatopluk Svoboda, Jan Plánička, Evžen Penniger a Ladislav Vaněk, instruovali při svých návštěvách jednotlivých regionů funkcionáře Sokola o metodách a cílech ilegální činnosti.⁷⁶

Centra odbojové činnosti na bázi Sokola začínala brzy po 15. březnu 1939 vznikat kromě jiných regionů i na střední Moravě, a to zejména na Olomoucku, Litovelsku, Prostějovsku a Přerovsku. Na schůzkách zdejších sokolských funkcionářů se přitom řešila východiska, metody a formy ilegální činnosti. Tato setkání probíhala většinou na úrovni jednotlivých místních sokolských jednot a žup, ale v řadě případů měla i širší rozměr a účastnili se jich sokolští představitelé také z jiných regionů. V olomoucké sokolské župě, která zahrnovala zhruba území politických okresů Olomouc–město a Olomouc–venkov, byl hlavní postavou této ilegální činnosti župní náčelník Miloslav Václavík, učitel z Hodolan, který již záhy po začátku nacistické okupace svolal důvěrnou schůzku sokolských funkcionářů, na níž byli přítomni Ladislav Krejčí, Ladislav Španer, František Řehůřek, Alois Rozsypal a někteří další.⁷⁷

Nejpozději v létě 1939 pak byl vytvořen neformální osmičlenný nebo devítičlenný řídicí orgán složený zejména z členů představenstva a náčelnictva olomoucké župy. V srpnu nebo začátkem září 1939 se v Hodolanech také uskutečnila schůzka sokolských funkcionářů z Olomoucka, na níž byly rozděleny konkrétní ilegální úkoly týkající se zpravodajské činnosti, evidence spolehlivých osob, podpory pronásledovaných a získávání zbraní. Miloslav Václavík zde rovněž seznámil přítomné s napojením sokolské rezistence na Obranu národa, členem jejíhož olomouckého krajského velení se stal. Sokol měl hrát – stejně jako již zmíněné Pořadatelské sbory Národního souručenství – roli organizační základny pro vytvoření vojenských jednotek určených k protinacistickému vystoupení. Ještě v létě 1940 pak bylo na další schůzce

⁷⁶ K sokolskému odboji viz např. ŠPLÍCHAL, Karel: *Tělovýchovné organizace v protifašistickém hnutí a odboji*. Praha 1981; UHLÍŘ, Jan Boris: *Sokol za protektorátu. Organizovaná rezistence ČOS*. Disertační práce na FF UK Praha, 2005.

⁷⁷ PŘIDAL, J. a kol.: *Sokolský odboj na Moravě 1939–1945*, c. d. s. 188.

olomouckých sokolských funkcionářů projednáváno vypracování mobilizačních plánů pro případ povstání, ale brzy poté zasáhlo proti vedoucím představitelům olomouckého sokolského odboje Miloslavu Václavíkovi a JUDr. Otakarů Smrčkovi gestapo.⁷⁸

Rovněž v Přerově se začalo odbojové centrum z místních sokolských pracovníků formovat už v prvních týdnech okupace. Ke schůzkám funkcionářů Sokola docházelo kromě jiných míst i v bytě tehdejšího místostarosty Sokola Přerov Františka Skopala, kam přicházeli Silvestr Pleva, MUDr. Jan Lacina, Rudolf Lukašík a Karel Rosmus. Mezi další vedoucí představitele formující se sokolské rezistence na Přerovsku patřili také Karel Beňa, Richard Bdinka, František Pavlík, Vincenc Křístek, Jan Ulman a Rudolf Smutek. Tyto konspirativní schůzky ovšem nezůstaly omezeny jen na přerovské činitele, účastnili se jich i sokolští funkcionáři z Olomouce (JUDr. Otakar Smrčka), Prostějova (Bohuslav Pacholík), Holešova (Ladislav Jaroš), Kroměříže, Lipníka nad Bečvou a Hranic.⁷⁹

Významnou úlohu při aktivizaci sokolského odboje na Přerovsku sehrál starosta Kratochvílovy župy Rudolf Lukašík, který svolal brzy po 15. březnu 1939 do přerovské sokolovny shromáždění župních okrskových důvěrníků, objížděl starosty okolních žup, zjišťoval jejich názory a připravoval jejich setkání v Olomouci. Spojení s přerovským odbojem udržoval i člen ústředí Československé obce sokolské Josef Truhlář, který při svých pobytech v Přerově poskytoval instrukce k organizační činnosti. Mezi další funkcionáře Sokola, kteří Přerov propojovali s dalšími odbojovými centry, patřili i spisovatel Jaroslav Kvapil a středoškolský profesor Ladislav Vaněk z Brna.⁸⁰ Výrazným mezníkem ve vývoji sokolského odboje na Přerovsku pak bylo jeho již popsané začlenění do struktury Obrany národa, v jejímž okresním velení získali přerovští so-

⁷⁸ Tamtéž, s. 181; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945*, c. d., s. 54–55. Týž: Olomoucký Sokol v protifašistickém odboji. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 272/1995, s. 38–39.

⁷⁹ Vzpomínky Emilie Skopalové, *KP*, srpen 1966, s. 61; ROSMUS, Karel: Vzpomínky na dobu okupace, *KP*, červen 1964, s. 3–4.

⁸⁰ Vzpomínky Ladislava Vysloužila a koncept návrhu na vyznamenání R. Lukašíka, obojí archiv autora; ROSMUS, K.: Drobtý vzpomínek, *KP*, říjen 1967, s. 254–255.

kolští funkcionáři a zároveň vesměs záložní důstojníci československé armády klíčové pozice.

Méně konkrétních informací máme o případných samostatných aktivitách sokolského odboje v tomto období v jiných středomoravských regionech. Na Litovelsku plnil organizátorskou úlohu v tomto směru Čeněk Mašek, na Kroměřížsku náčelník Hanácké župy Ferdinand Zdráhal, na Prostějovsku již zmíněný profesor Josef Čermák a na Holešovsku starosta Sokola Holešov Ladislav Jaroš. Je ale zřejmé, že ve většině těchto regionů byla sokolská ilegální aktivita v tomto období okupace v podstatě totožná nebo se úzce prolínala s organizační činností Obrany národa.⁸¹

Obrana národa nebudovala jen vojenskou organizaci, ale zaměřovala se na různých úrovních i na vytváření „politických“ orgánů, které měly v okamžiku připravovaného povstání převzít kontrolu nad fungováním veřejného života na ovládnutém území, a to nejen v protektorátu, ale i v prostoru odtřazeného pohraničí. Jejich členové měli mít v kompetenci jednotlivé resorty civilního života – průmysl, obchod, zdravotnictví, školství, dopravu atd. Vedoucími této tzv. politické komise při zemském velení ON v Brně se stali škpt. Čestmír Jelínek a PhMr. Vítězslav Mečír.⁸²

Ve vztahu ke střední Moravě získal velkou důležitost v „převratových“ plánech moravského zemského vedení Obrany národa úsek pošt. Tuto oblast měl ve zmíněné politické komisi zemského velení ON na starosti úředník poštovního úřadu Brno 2 Emil Řehůřek, který si budoval síť důvěrníků a spolupracovníků na poštovních a telegrafních úřadech po celé Moravě, zejména v Brně, Olomouci, Přerově, Hranicích, Lipníku na Bečvou, Hulíně, Prostějově, Zlíně, Kroměříži a Třebíči. Především Přerov měl v jeho organizaci hrát jednu z klíčových rolí, protože vzhledem k příznivým možnostem železničního spojení tvořil přirozené nástupiště k plánovanému ovládnutí poštovních úřadů

⁸¹ BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech c. d.: 1939–1945, c. d., s. 54*; PŘIDAL, J.: *Sokolský odboj na Moravě 1939–1945, c. d., s. 123*.

⁸² MZMB, pozůstalost PhDr. Josefa Přikryla, inv. č. 6078, PŘIKRYL, J.: *Vojenská odbojová organizace ON na Moravě, I. část, s. 22*.

ležících na území odtrženého pohraničí. Proto členové poštovní služby z Přerova zapojení do Řehůrkovy sítě tvořili v podstatě jádro ilegální poštovní služby ON olomouckého kraje. Hlavním Řehůrkovým spolupracovníkem v Přerově byl poštovní tajemník Antonín Šamalík, dále tuto přerovskou poštovní skupinu tvořili Jaroslav Koplík, Antonín Soušedík, František Ehrman, Zdeněk Mollin, Julius Nedoma, Jan Svoboda a Jaroslav Valenta.⁸³

Kromě Přerova ovšem Řehůrkovy kontakty zasahovaly i do dalších středomoravských městských center. V Hranicích byli členy jeho ilegální skupiny přednosta poštovního úřadu Hranice 1 Ludvík Hajný, vrchní poštovní tajemník a kapitán v záloze, a také jeho náměstek Josef Vojtecký. Dalšími opěrnými body Řehůrkovy sítě na střední Moravě pak byly poštovní úřady v Prostějově (Ferdinand Grumlík), Holešově (Petr Tuček), Kroměříži (František Horák) a v Hulíně (Emil Pečta). Mezi odbojovými úkoly této poštovní skupiny hrála kromě zmíněné přípravy na ovládnutí poštovních úřadů v odtrženém pohraničí důležitou úlohu i zpravodajská činnost.⁸⁴

Pro české odbojové organizace byl prakticky po celé období okupace velmi důležitý přístup k železniční síti, který byl klíčový pro značnou část jejich aktivit – přípravu protinacistického povstání, spojení mezi jednotlivými ilegálními skupinami, tajné přechody hranic, zpravodajství, distribuci ilegálního tisku, sabotážní a diverzní činnost. Zároveň i pro válečné úsilí nacistického Německa byla železniční doprava vzhledem k nedostatečné motorizaci většiny jeho armády a nedostatku pohonných hmot naprosto nepostradatelná. Proto i moravské zemské vedení Obrany národa věnovalo této oblasti velkou pozornost. V jeho

⁸³ Vzpomínky Emila Řehůřka, *KP*, srpen 1967, s. 229–230; MZMB, fond B XI/II, inv. č. S-66, FRANCL, Otto: *Vznik a vývoj vojenského domácího odboje ON na Moravě v roce 1939*, s. 50 a inv. č. S-2004, zpráva Emila Řehůřka o činnosti. V literatuře viz GEBHART, J. – HÁJKOVÁ, A. – KUKLÍK, J.: *2 245 dní odporu. Podíl spojů a spojarů na národně osvobozené boji českého národa*. Praha 1980, s. 59.

⁸⁴ MZMB, fond B XI/II, inv. č. S-66, FRANCL, O.: *Vznik a vývoj vojenského domácího odboje ON na Moravě v roce 1939*, s. 50; Památník k 60. výročí založení tělocvičné jednoty Sokol v Hranicích (1887–1947), s. 29, (on-line), cit. 28. 12. 2014 z <http://www.historie.hranet.cz/sokol2/030.htm>; VOŘÍŠEK, František: *Utrpením a bojem ke svobodě. Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu*. Okresní archiv Kroměříž v Holešově, 1965, s. 24.

intencích působila na hlavním nádraží v Brně ilegální skupina pod vedením npor. v záloze Jaroslava Benešovského, který plnil víceméně podobnou roli jako E. Řehůřek v oblasti pošt.⁸⁵

Úlohu spojovacího článku mezi touto brněnskou skupinou a železničními skupinami na střední Moravě zastával ve značné míře Jan Ulman, tiskový referent na ředitelství státních drah v Olomouci, který se také prakticky od začátku okupace podílel na činnosti železničářské odbojové skupiny v Přerově. Vzhledem k svému pracovnímu zařazení byl Ulman velmi vhodnou osobou ke kurýrním úkolům (vlastnil režijní jízdenku), což si uvědomila i vyšší velitelství ON, a proto postupně přebíral funkci jedné z hlavních spojek mezi centrálním vedením Obrany národa v Praze, zemským v Brně a krajskými v Ostravě a Olomouci.⁸⁶

Vazby na střední Moravu se uplatňovaly i u dalších brněnských a pražských vedoucích představitelů odboje. Mezi nejdůležitější spolupracovníky MUDr. Jana Vignatiho, vedoucího zvláštní skupiny v moravském zemském velení ON, patřil přerovský lékař MUDr. Václav Skalák. Vignatiho zvláštní skupina se například zabývala možnostmi využití tyfových bacilů v boji proti okupantům.⁸⁷

Politické komise Obrany národa byly vytvářeny i na nižších velitelských úrovních ON v jednotlivých regionech, například na Moravě v Tišnově nebo Novém Městě na Moravě. V případě střední Moravy je existence této politické komise zaznamenána v Olomouci, kde jejími představiteli byli již zmínění sokolští funkcionáři JUDr. Otakar Smrčka a Miloslav Václavík, a také v Přerově, kde jejími vedoucími osobnostmi byli rovněž činovníci Sokola Silvestr Pleva a František Skopal. V případě Přerova, kde byl ale spíše používán pojem politická skupina nebo politické vedení, jsou doloženy i přímé vazby na tzv. brněn-

⁸⁵ MZMB, pozůstalost PhDr. Josefa Přikryla, inv. č. 6078, PŘIKRYL, J.: *Vojenská odbojová organizace Obrana národa na Moravě*, II. část, s. 38.

⁸⁶ VOŽDA, Gustav a kol.: *Nebylo bezejmenných hrdinů*, I. část, Přerov 1985, s. 42–44.

⁸⁷ ŠTĚPÁNEK, Z.: *Nacifikace a moravští lékaři*, Brno 2004, s. 81–84. K osobnosti Václava Skaláka viz vzpomínky Vlasty Skalákové, KP, říjen 1966, s. 89–91 a dále *In memoriam doc. MUDr. Václava Skaláka*. Přerov 1947.